

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Význam hlavních osobností českého původu v rámci

Druhé vídeňské lékařské školy v letech

1839 až 1871

Karel Novák

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Význam hlavních osobností českého původu v rámci

Druhé vídeňské lékařské školy v letech

1839 až 1871

Karel Novák

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Miroslav Šedivý, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Autor děkuje všem vyučujícím, kteří mu v průběhu studia oboru Obecné dějiny na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni předali své znalosti a zkušenosti a měli trpělivost s ním i jeho kolegy.

Děkuje pan Mgr. Jaroslavu Bočkovi, PhD. za první inspiraci, na jejímž základě se později rozhodl zpracovat téma této bakalářské práce.

Děkuje zejména vedoucímu práce panu Doc. PhDr. Miroslavu Šedivému, PhD., za vzácný čas, který s ním strávil při plodných diskusích nad rodící se prací, za jeho poctivou náročnost při vedení práce a zejména za jeho cenné nezištné rady, které nezřídka přesáhly rámec běžných povinností vedoucího práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

Plzeň, duben 2019 Karel Novák

Obsah

Úvod	2
2 Kořeny Druhé vídeňské lékařské školy a její vznik	14
2.1 První vídeňská lékařská škola, osobnost Ludwiga von Türkheima, politické a společenské pozadí a kontext vzniku Druhé vídeňské lékařské školy	14
2.2 Přehled vůdčích osobností českého původu ve Druhé vídeňské lékařské škole	19
2.3. Ignác Semmelweis	20
3 Největší osobnosti, další příslušníci a významní následovatelé Druhé vídeňské lékařské školy	24
3.1 Profesor Josef Škoda	24
3.2 Profesor Karel Rokitanský	33
3.3 Profesor Ferdinand Hebra	40
3.4 Profesoři Josef Hyrtl a Jakob Kolletschka	42
3.5 Méně známé přední osobnosti Druhé vídeňské lékařské školy	46
3.6 Významní mladší pokračovatelé Druhé vídeňské lékařské školy a její završení	49
4 Společenský, politický a vlastenecký kontext a další význam největších osobností Druhé vídeňské lékařské školy	56
5 Závěr	70
6 Bibliografie.....	74
7 Resumé	78

1 Úvod

Není tajemstvím, že historikové i jiní odborníci, podobně jako amatérští zájemci o minulost, věnují různým obdobím a faktům značně rozdílnou pozornost. Některé otázky poutají zájem velkého počtu badatelů i čtenářů, jiné jsou naopak opomíjeny. Přitom se při důkladném prozkoumání mnohých polozapomenutých témat může ukázat, že se tak děje zcela neprávem. Je rovněž známo, že interpretace významu jednotlivých událostí a osobností historiky se v průběhu času z různých důvodů může měnit, věci nepodstatné se mohou začít jevit důležitými a polozapomenuté události vystoupit do popředí.

Jedním z méně zkoumaných období je takzvaná doba předbřeznová, tvořící z hlediska času poměrně dlouhý předěl mezi koncem napoleonských válek v roce 1815 a revolučním rokem 1848. Ukazuje se však stále více, že i v tomto zdánlivě méně dynamickém období, v němž programem nejedné z vůdčích osobností tehdejšího politického života byla snaha konzervativně uchovat starý systém se starými pořádky, lze nalézt mnoho inspirativních událostí. Autor tímto konstatováním nemá v první řadě na mysli všeobecně známý revoluční kvas v roce 1848, zvaný poeticky jarem národů, nýbrž prolomení některých vědeckých dogmat předními odborníky oné doby, konkrétně zúženo na významný pokrok v lékařských vědách. U tohoto průlomu zaujali významnou pozici lékaři českého původu, působící od konce 20. let 19. století ve Vídni, kde položili základy takzvané Druhé vídeňské lékařské školy, později světově proslulé.

Zkoumaný pojem lékařská škola je nutné přesněji definovat. Obvykle se doporučuje vnímat jej jako vědecky a odborně ucelený a vymezený směr a uskupení, vyznačující se výrazně specifickým pojetím medicíny. Jde o pojetí, které až do doby vzniku Druhé vídeňské lékařské školy nebylo obecně uznáváno, přineslo ale do značné míry nový a originální přístup, jenž byl akceptován širokou odbornou veřejností doma i v cizině a jehož principy přetrvaly do velmi vzdálené budoucnosti, některé z nich dokonce dodnes. U Druhé vídeňské lékařské školy se tak tato práce snaží prokázat její význam přinejmenším evropský a současně i význam nadčasový.

Hlavním cílem této kvalifikační práce je tedy posoudit v české i v zahraniční historiografii opomíjenou úlohu významných českých lékařů, kteří v 19. století vytvořili ve Vídni výše definovanou školu. Autor se rozhodl vyhodnotit, jakou roli tato škola sehrála ve světovém odborném měřítku a jaký byl současně i její společenský, politický a z hlediska vrcholícího národního obrození českého národa také vlastenecký přínos a dopad.

Splnění hlavního cíle práce znamená vyrovnat se s mnohými dílčími otázkami, například proč význam Druhé vídeňské lékařské školy ovlivnil medicínu a vědu své doby a díky kterým přínosným objevům a činům její odkaz přetrval do doby pozdější, v některých ohledech dokonce do současnosti. Další dílčí otázky jsou formulovány a zodpovězeny v příslušných kapitolách práce i v jejím závěru.

Časové vymezení bylo zvoleno na léta 1839 až 1871, a to především s ohledem na důležité mezníky ve vývoji lékařské vědy 19. století. V roce 1839 byla poprvé vydána monografie profesora Josefa Škody *O poklepu a poslechu*, která okamžitě obrátila zraky tehdejšího medicínského světa směrem k Vídni a stala se inspirací pro lékaře v desítkách zemí. Na počátku 70. let 19. století pak již byly výsledky Druhé vídeňské lékařské školy nejen natolik zjevné, že o nich nejen nebylo sporu, ale že nepochybně umožnily jak současníkům v mnoha zemích, tak zejména mladší generaci lékařů posunout medicínu dále. Rok 1871 přinesl po mnoha letech politického napětí a po několika válkách zklidnění, které se vedle každodenního života výrazně spolu s jinými oblastmi vědy projevilo i v oblasti věd medicínských. Z války mezi Pruskem a Francií se v tomto roce do Vídně vrátili významné lékařské osobnosti, které tam, obohaceny zkušenostmi z bojišť, polních nemocnic a lazaretů, mohly v klidu navázat na dílo zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy.

Na druhé straně tehdejší dovršení sjednocení Německa otevřelo velké možnosti pro rychlý vzestup medicíny na území této nové velmoci a vytvoření jak plodné, tak někdy i ostré odborné a vědecké konkurence ve střední Evropě. Vedle toho v poslední čtvrtině 19. století nabral mnohem výraznější tempo i pokrok v mnoha dalších vědách a začala vědecko-technická revoluce, kterou

stárnoucí reprezentanti Druhé lékařské vídeňské školy již dříve prozíravě předvídali a na sklonku svého života vítali, ale po roce 1871 do ní již přímo nezasáhli.

Není proto možné poněkud necitlivě ukončit zkoumání Druhé vídeňské lékařské školy přesně v roce 1871, jakkoli je tato mez důležitá. Důvodem, proč se však autor této práce tento mezník alespoň rámcově snaží respektovat, je skutečnost, že po rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867, po vzniku Německého císařství v roce 1871 i po dalších významných historických událostech byly rokem 1871 na nějaký čas završeny politické změny jak v habsburské monarchii, tak i v celé Evropě. Tyto změny a uspořádání, nastupující po prusko-rakouské a prusko-francouzské válce, zároveň vytvářely podmínky pro pozvolný přesun vrcholné medicíny z Vídně do Německa, které jako trvale sílící velmoc začalo dominovat kontinentální Evropě i v tomto směru. Jakkoli byla i nadále ve Vídni pěstována špičková lékařská věda, a metropole na Dunaji i nadále zůstávala v očích mnohých Mekkou tehdejší medicíny, není v poslední čtvrtině 19. století, snad s výjimkou chirurgie, postavení vídeňské medicíny již tak výrazně dominantní, jako tomu bylo za vrcholného rozkvětu Druhé vídeňské lékařské školy, tedy v období, které je pro zpracování tématu v této práci vymezeno. Na druhé straně právě tato skutečnost svědčí pro nepopíratelnou dominanci Druhé vídeňské lékařské školy ve světovém měřítku po několik předchozích desetiletí.

Bez jakékoli pochybnosti je zřejmé, že by bylo možné ohraničit zkoumané období i jinými mezníky, například stanovit jeho začátek rokem 1836, kdy zastánce a restaurátor starých pořádků na půdě medicíny a zdravotnictví v Rakousku, Josefa Andree Stifftha, vystřídal vysoce pokrokový a na tehdejší dobu velmi liberální dvorní rada Ludwig von Türkheim, spolupracovník kancléře Clemense Václava Nepomuka Lothara knížete Metternicha. Avšak právě pro český aspekt celé problematiky považuje autor za nejvhodnější začít výklad až o tři roky později, kdy Škodova monografie s háčkem nad autorovým jménem získala světový ohlas. Aby však výklad byl dostatečně srozumitelný a vyzněl uceleně, nelze se na některých místech v nejnútnejším rozsahu ubránit jak

přesahu do let před rokem 1839, dokonce až do 18. století, tak i po roce 1871. Napomáhá to lepšímu vysvětlení a pochopení jak kořenů, tak návazností Druhé vídeňské lékařské školy.

Nejvýznamnější reprezentanti Druhé vídeňské lékařské školy, Karel Rokitanský, Josef Škoda a Ferdinand Hebra opřeli svoji odbornou a vědeckou dráhu ve 30. letech 19. století o vše pozitivní, co zbývalo z již dohasínající První vídeňské lékařské školy, ale ve čtyřicátých letech 19. století již dosáhli nesporně významných úspěchů svojí vlastní průkopnickou prací. Některé z těchto zřetelných úspěchů přitom byli nuceni složitě, komplikovaně a v určitých momentech též neohroženě a statečně obhajovat a bojovat tak za vědecké objevy a postupy své i jiných svých vrstevníků, aby je po revoluci roku 1848 již s větším úspěchem mohli prosazovat jak na Vídeňské univerzitě, tak na celosvětové úrovni. Vrchol jejich slávy proto navzdory tehdejšímu neoabsolutismu nastal až v padesátých letech 19. století a pokračoval i v následující dekádě, kdy se těmto lékařům dostalo i zaslouženého docenění společenského.

V 70. letech 19. století se ve Vídni prosadila další generace vynikajících lékařů, která převážně vědomě plynule navázala na zakladatele Druhé vídeňské lékařské školy, aby záhy poté mohla jít svojí vlastní cestou. Někteří z nich, jako například Theodor Billroth, Eduard Albert nebo Vincenz Czerny byli hlavními reprezentanty zakladatelské generace Druhé vídeňské lékařské školy pro působení ve Vídni nejen získání, ale v počátcích své profesní dráhy jimi byli rovněž různými způsoby podporováni. Mimo jiné i z těchto důvodů není možné jejich činnost a úspěchy od Druhé vídeňské lékařské školy striktně oddělit, jak například činí významný rakouský historik Helmut Rumpler, jenž poněkud diskutabilně odděluje Billrothovu éru od Druhé lékařské vídeňské školy.¹ Při bližším medicínském pohledu je však nanejvýš očividné propojení mezi chirurgií 60. až 90. let v čele s Theodorem Billrothem a Eduardem Albertem na straně jedné a patologickou anatomií a vnitřním lékařstvím, reprezentovanými Karlem Rokitanským, Josefem Škodou a jejich žáky ve 40. až 60. letech na straně druhé.

¹ RUMPLER, Helmut, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. Österreichische Geschichte 1804–1914*, Wien 2005, s. 529.

Dle mého názoru nelze stavět jinak nesporně vynikající úspěchy Billrothovy chirurgie nad úspěchy Škodovy interny či Rokitanského patologie, které zásadním způsobem ovlivnily medicínu o dvě až tři desetiletí dříve. Naopak jen díky osobním zásahům a vlivům vůdčích osobností Druhé vídeňské lékařské školy na vídeňské a méně i na pražské univerzitní půdě mohli Billroth a jeho vrstevníci a žáci posunout lékařskou vědu o další velký krok vpřed.

Při formulaci cílů této práce vyvstává i další otázka, zda velké úspěchy Druhé vídeňské lékařské školy lze zařadit mezi největší úspěchy celé lékařské vědy a zda tudíž představují skutečně významný zásadní přínos pro lidstvo. Pokud by tomu tak skutečně bylo, pak by ovšem šlo o vrcholné úspěchy osobností českého národa v celé jeho historii, a tudíž by si zasloužily zvýšenou pozornost českých historiků. Ta se nyní autorovi jeví spíše jako marginální. Příkladem je syntéza kolektivu šesti českých autorů v čele s Václavem Veberem *Dějiny Rakouska* z roku 2002, v níž jediná krátká zmínka o řadě významných lékařů z období Druhé vídeňské lékařské školy i doby pozdější je učiněna na několika málo řádcích na straně 457.² V tomto jediném odstavci je několik nepřesností a chyb, jejichž rozbor ovšem nemá v tomto úvodu smysl. Avšak právě tam a těmito nepřesnostmi lze demonstrovat tuto marginalizaci. Je to nepochopitelné o to více, že, jak bude uvedeno níže, nalezneme v odborné lékařské literatuře české, rakouské i v člancích autorů jiných národností z medicínského prostředí mnohem větší zájem a objektivnější posouzení problematiky. Kritika se jeví o to více oprávněná, že jen o několik stránek dále věnují titíž autoři podstatně větší pozornost podrobnostem z operet, Krachpolce a podobným kulturním margináliím, v jedné řadě s opravdu vrcholnými kulturními díly a činy.³ Jednotlivým osobnostem v oblasti kultury je věnováno mnohem více prostoru, než všem slavným vědcům a lékařům světových jmen dohromady. Otázka proč je většinou v historických pracích kultuře věnována větší pozornost než vědám, by zajisté vydala na rozsáhlé téma, přesahující účel této práce.

² VEBER, Václav, HLAVAČKA, Milan, VOREL, Petr, POLÍVKA, Miloslav, WIHODA, Martin, MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, *Dějiny Rakouska*, Praha 2002, s. 457.

³ Tamtéž, s. 460.

Cílem druhé kapitoly je vysvětlit pojmy První a Druhá vídeňská lékařská škola, poukázat na jejich vzájemnou návaznost a specifikovat jejich zasazení do širšího historického rámce, v němž vznikly, vyvíjely se a dospěly až ke svému vrcholu. Dalším cílem této kapitoly je osvětlit spory o staré a moderní lékařské metody v předbřeznové době, a to především na příkladu tehdejších závažných a dramatických sporů o zásadní objevy porodníka Ignáce Semmelweise a později také na příkladu takzvaného diskutabilního terapeutického nihilismu Josefa Škody. Tomu odpovídá i závěr této kapitoly, kterou tvoří část, věnovaná podrobněji osobnosti Ignáce Semmelweise, jeho dílu a zápasu Josefa Škody, Karla Rokitanského i Ferdinanda Hebry o prosazení jeho vědecké doktríny. Příběh Semmelweisovy osobnosti je ve druhé kapitole zcela záměrně předřazen třetí kapitole práce, jakkoli to ne vždy odpovídá časové ose popisu událostí. Z logiky medicínského vývoje oné doby to však má své opodstatnění. Určitě je pak lépe možné pochopit postoje a celkový význam hlavní trojice Druhé vídeňské lékařské školy.

Zásadní částí třetí kapitoly, kterou je nutné považovat za nosnou, a tudíž i celé kvalifikační práce jsou pasáže, podrobněji zaměřené na největší české lékařské osobnosti období vzniku a vrcholu Druhé vídeňské lékařské školy, jimiž byli profesori Karel Rokitanský, Josef Škoda a Ferdinand Hebra. Záměrem je nejen stručně představit jejich životní dráhy, ale zejména vysvětlit, jaké byly jejich největší činy a objevy a jaký byl jejich přínos pro lékařskou vědu. O něco méně podrobně je v této kapitole věnována pozornost dalším dvěma významným osobnostem, které stály po boku výše uvedené trojice při formování celé Druhé vídeňské lékařské školy, profesorům Josefu Hyrtlvi a Jakobovi Kolletschkovi.

Třetí kapitola rovněž rozšiřuje výčet osobností Druhé vídeňské lékařské školy o další spolupracovníky a přímé žáky jejich hlavních zakladatelů, tedy jak o vrstevníky, tak i o další bezprostřední pokračovatele, a to s jasným cílem potvrdit široký záběr školy a její dalekosáhlý význam. U spolupracovníků a přímých žáků hlavních osobností charakterizuje autor jejich význam a přínos ovšem již jen velmi stručně, úměrně limitovanému rozsahu bakalářské práce a stejně tak i pro jejich poněkud menší význam a přínos pro Druhou vídeňskou

lékařskou školu, při porovnání s významem jejích vůdčích osobností. Bez ohledu na tuto nutnou stručnost se však autor tímto přehledem snaží dokázat nejen velmi široký záběr celé školy, ale stejně tak i rychlé prosazení jejích myšlenek do široké medicínské praxe v mnoha zdánlivě vzdálených oborech. Tato obsáhlá kapitola je zakončena stručným přehledem mladší generace, která dle časové osy již z větší části stála mimo vlastní Druhou vídeňskou lékařskou školu, avšak ve svém díle díla na zakladatele Druhé lékařské vídeňské školy úzce navazovala.

Čtvrtá kapitola analyzuje přesah hlavních aktérů Druhé vídeňské lékařské školy do dalších oblastí života tehdejší společnosti. Snahou je především postihnout společenský kontext jejich působení a přesah mimo oblast medicíny.

Celá analýza je založena na studiu primárních i sekundárních pramenů. Z českého prostředí byla využita především kniha Hvězdoslava Stefana, Olgy Procházkové a Ivo Šteinerja *Karel Rokitanský z roku 2005*.⁴ V ní se lze opřít o mnoho údajů o životě a díle pravděpodobně nejvýznamnější osobnosti Druhé vídeňské lékařské školy profesora Karla Rokitanského, ale i o informace o škole samotné, stejně jako o Rokitanského nejbližším spolupracovníkovi a příteli Josefu Škodovi. Za neobyčejně cenný pramen považuje autor monografii významné osobnosti české i světové chirurgie meziválečného období Arnolda Jiráskova *Eduard Albert z roku 1941*.⁵ I když větší část této knihy je věnována až období po roce 1871, nalezneme v ní velké množství informací o reprezentantech Druhé vídeňské lékařské školy a o období Albertova profesního i vlasteneckého zrání ve Vídni před tímto rokem. Arnold Jirásek, ovlivněn dozajista svým prastrýcem Aloisem Jiráskem, předkládá toto téma vytríbeným literárním stylem a s citem pro historii a vydání této monografie o českém vlastenci v roce výrazného útlaku českého národa bylo nepochybně symbolickým záměrem. Nelze opomenout ani monografii Bohumila Eiselta *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky z roku 1908*.⁶ Je cenná proto, že Eiselt osobně pamatoval Rokitanského, Škodu a další lékaře Druhé vídeňské lékařské školy, stýkal se

⁴ STEFAN, Hvězdoslav, PROCHÁZKOVÁ, Olga, ŠTEINER, Ivo, *Karel Rokitanský*, Hradec Králové 2005.

⁵ JIRÁSEK, Arnold, *Eduard Albert*, Praha 1941.

⁶ EISELT, Bohumil, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, Praha 1908.

s nimi, velmi je respektoval a jakkoli se převážně věnoval jiným tématům, zejména tehdejšímu dění v Praze, jsou jeho osobní postřehy a svědectví velmi důvěryhodná.

Další české publikace byly však již pro bakalářskou práci o něco méně přínosné, třebaže stále ještě užitečné pro kontextualizaci primárně lékařského tématu v širších dějinných souvislostech. Zmínit je nutné syntézy Pavla Běliny a jeho spoluautorů *České země v Evropských Dějinách, Díl třetí, 1756–1918* z roku 2006⁷ a *Dějiny země koruny české II* z roku 1993,⁸ ve kterých lze nalézt velmi stručné zmínky o Karlu Rokitanském a Josefu Škodovi, nikoli však s tak zřejmými nedostatky a chybami, které byly zmíněny výše u syntézy Veberovy a jeho spoluautorů. Prameny, které dokreslují rámec doby Druhé vídeňské lékařské školy, jsou i biografie Otto Urbana *František Josef I.* z roku 1991,⁹ a kniha Jana Galandauera a Miroslava Honzíka *Osud trůnu Habsburského* z roku 1986.¹⁰ Tato čtivá kniha je však na některých místech poplatná době svého vydání. Kritické poznámce se není možné vyhnout po prostudování monografie brněnské historičky Jany Koudelkové *Češi ve Vídni* z roku 2013.¹¹ Autorce v jejím úctyhodně bohatém a nepochybně zajímavém přehledu množství Čechů, kteří od raného středověku až do roku 2011 působili v hlavním městě podunajské monarchie, informace o řadě lékařů Druhé vídeňské lékařské školy zcela chybějí. Autor přitom soudí, že byli přinejmenším stejně významní, jaké jiné osobnosti, které autorka do svého přehledu zařadila. Zmínky o Rokitanském na straně 84 a Škodovi na straně 87 její monografie neobsahují nic jiného, než krátké záznamy o jejich úmrtí, přičemž u Josefa Škody je o několik let nesprávně uveden věk, kterého se dožil.

V některých dalších českých dílech z prostředí lékařského našel autor této práce alespoň užitečné údaje z historie lékařství, které bylo možné využít. Jsou jimi klasická a dodnes vysoce ceněná monografie Jana Knoblocha *Obecná*

⁷ BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan, P., *České země v evropských dějinách. Díl třetí 1756–1918*, Praha, Litomyšl 2006.

⁸ BĚLINA, Pavel a kol., *Dějiny země koruny české II*, Praha 1993.

⁹ URBAN, Otto, *František Josef I.*, Praha 1991.

¹⁰ GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu habsburského*, Praha 1986.

¹¹ KOUDELKOVÁ, Jana, *Češi ve Vídni. Tschechen in Wien.*, Brno 2013.

chirurgie z roku 1975¹² nebo monografie jeho vrstevníka Pavla Lukla *Vnitřní lékařství* z roku 1971.¹³ Do okruhu těchto starších monografií je nutné zařadit i rozsáhlou kapitolu Ladislava Chrobáka *Z dějin lékařství*, která je součástí kolektivního díla *Propedeutika vnitřního lékařství* z roku 1997.¹⁴ Stručné, avšak cenné informace o vztahu Josefa Škody k městu Plzeň i své plzeňské rodině a příbuzným lze nalézt v podrobně zpracovaném druhém dílu moderní syntézy Karla Wasky a kolektivu autorů *Dějiny Plzně*, vydaném v roce 2016.¹⁵

Velkým přínosem a pomocí byla autorovi nejen při psané samotné práce nesnadno dostupná monografie Erny Lesky *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert* z roku 1965.¹⁶ Nejen, že její významná obsáhlá kapitola je přímo věnována Druhé vídeňské lékařské škole, ale i v dalších kapitolách tohoto díla, které se podrobně a zasvěceně zabývá historií vídeňské medicíny v celém 19. století, je tolik cenných informací, které s tématem souvisejí, že jejich zpracování by určitě přesáhlo rozsah a smysl bakalářské práce. Pokud se s Ernou Lesky autor velmi zřídka v pohledu na určitá fakta jen mírně rozchází, je to uvedeno na příslušném místě této práce.

Pátrání ve sborníku z konference na téma *Metternich a jeho doba*, editovaném Ivo Budilem a Miroslavem Šedivým v roce 2009, v němž by bylo lze očekávat, že se alespoň někdo z autorů řady přednesených zajímavých sdělení dotkne tématu zdraví obyvatelstva a při tom i velkých lékařů Metternichovy doby, rovněž nepřineslo žádný konkrétní výsledek.¹⁷ Je to jen další z důkazů, že historikům se toto téma jeví jako marginální.

Výrazně větším přínosem než většina monografií byly pro práci četné publikace v odborných lékařských časopisech. V této bakalářské práci je využito pouze 25 z nich, a to z větší části prací zahraničních. Pokud jde o české autory, přiřadíme-li k časopiseckým pracím i starší autorovu samostatně publikovanou

¹² KNOBLOCH, Jan, *Obecná chirurgie*, Praha 1975.

¹³ LUKL, Pavel, *Vnitřní lékařství*, Praha 1971.

¹⁴ CHROBÁK, Ladislav, *Z dějin lékařství*. In: CHROBÁK, Ladislav a kol., *Propedeutika vnitřního lékařství*, Praha 1997, s. 22–31.

¹⁵ WASKA, Karel a kol., *Dějiny města Plzně, 2 díl*, Plzeň 2016.

¹⁶ LESKY, Erna, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz, Köln 1965.

¹⁷ BUDIL, Ivo, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Metternich a jeho doba*, Plzeň 2009.

ryze amatérskou studii *Theodor Billroth* z roku 1998,¹⁸ je pozoruhodné, že polovinu z nich tvoří autoři plzeňští. Tato skutečnost je pravděpodobně dána jejich přirozeným zaměřením na osobnost plzeňského rodáka Josefa Škody. Z nich je nejdůkladněji zpracována publikace Zdeňka Hornofa *Novější poznatky o životě a díle Josefa Škody* z roku 1972.¹⁹ Cenné je, že její autor korigoval některé, až do té doby tradované nepřesnosti. Ve srovnání s touto studií se jeví studie Josefa Kohouta *200 let od narození Josefa Škody* z roku 2005 pojata o poznání stručněji a o něco povrchněji.²⁰ Studie světoznámého průkopníka antibiotické profylaxe v chirurgii Prokopa Málka *Josef Škoda* z téhož roku je sice rovněž stručná, avšak velmi objektivně osobnost Josefa Škody nejen hodnotí, ale i vyzdvihuje jeho význam, zejména jako statečného bojovníka za vědeckou pravdu.²¹

Největší pozornost byla Škodovi věnována obvykle při příležitosti některého z jeho významných jubileí. Žádné z významných Škodových výročí se však v Plzni nepodařilo oslavit tak důstojně, jak se tomu stalo v případě Karla Rokitanského v roce 2004 v Hradci Králové při příležitosti dvousetého výročí jeho narození, mimo jiné také vydáním skvělé monografie Stefanovy, Procházkové a Šteinerovy, která je již kladně hodnocena výše a je v této práci hojně citována.

Zahraniční autoři časopiseckých publikací se na rozdíl od autorů českých, u kterých převažuje zájem o osobnost Josefa Škody, více věnují Karlu Rokitanskému. Jakkoli by se nabízela zjednodušující úvaha o tom, že právě proto je Rokitanský nejvýznamnější osobností Druhé vídeňské lékařské školy, netroufám si tento soud jednoznačně potvrdit. Jelikož všechny zmíněné časopisecké studie jsou citovány v dalších kapitolách práce, v úvodu jsou s ohledem na její limitovaný rozsah uvedeny jen následující tři z nich.

V relativně obsáhlé publikaci Rolanda Sedivyho *Rokitansky und die Wiener Medizinische Schule. Von der Naturphilosophie zur Naturwissenschaft* z roku

¹⁸ NOVÁK, Karel, *Theodor Billroth, Titan der Chirurgie aus tschechischer Sicht*, Příbram, Plzeň, Wien 1999.

¹⁹ HORNOF, Zdeněk, *Novější poznatky o životě a díle Josefa Škody*. In: Časopis lékařů českých 110, 1971, 25, s. 588–591.

²⁰ KOHOUT, Josef, *200 let od narození profesora Josefa Škody*. In: Časopis lékařů českých 144, 2005, 11, s. 763–764.

²¹ MÁLEK, Prokop, *Josef Škoda*. In: Časopis lékařů českých 129, 2005, 1081, s. 29–30.

2004 je mimo jiné podán přehled vývoje vídeňské patologie od První ke Druhé vídeňské lékařské škole i Rokitanského přínos medicíně i jeho vědecké názorové shody a rozdíly s velkým německým patologem a antropologem Rudolfem Virchowem.²² O vědeckém souznění i sporech obou těchto velikánů patologické anatomie píše poutavě rovněž německý autor Christian Andree v publikaci *Rokitansky und Virchow – die Giganten der Pathologie in Disputatio*, rovněž z roku 2004.²³ V této práci je podrobně citována řada primárních pramenů, zejména různá zajímavá a pro téma přínosná dobová korespondence.

Třetí publikací, jež zaslouží pozornost již v úvodu této práce, je studie Meinrada Peterlika „*Indagandis sedibus et causis morborum*“ – *die Entwicklung der Pathophysiologie als Desiderat Rokitanskys*, taktéž z roku 2004, tedy z roku oslav dvoustého výročí Rokitanského narození, v níž je zdůrazněn významný přínos patologického anatoma Karla Rokitanského pro vznik patofyziologie jakožto nové moderní vědecké disciplíny.²⁴

Vydané primární prameny, článek z periodika nebo studii ze sborníku využil autor v bakalářské práci pouze ve třech případech a to vesměs jako spíše doplňující, než zásadní zdroj informací. U každého z nich je k tomuto pohledu jiný důvod. U *Dopisů Theodora Billrotha*, editovaných Georgem Fischerem nedlouho po Billrothově úmrtí, je tento nesmírně cenný pramen využitelný jen z malé části, a to spíše pro dokreslení doby.²⁵ Billrothova korespondence totiž velkou většinou oslovuje jiné adresáty, než u kterých je možné nalézt souvislosti s Druhou vídeňskou lékařskou školou a jejími osobnostmi. Stručný výtah ze studie Johanny Blaker na téma *Přírodovědné bádání a buněčná patologie*,²⁶ vydaný v roce 1994 jako součást světově proslavené *Kroniky medicíny*, nepřináší sice ve srovnání s jinými prameny nová fakta, avšak již jeho zařazení do této

²² SEDIVY, Roland, *Rokitanski und die Wiener Medizinische Schule von Naturphilosophie zur Naturwissenschaft*. In: Wiener medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 443–453.

²³ ANDREE, Christian, *Rokitanski und Virchow, die Giganten der Pathologie in Disputatio*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 458–466.

²⁴ PETERLIK, Meinrad, *Indagandis sedibus et causis morborum – die Entwicklung der Pathophysiologie als Desiderat Rokitansky's*. In: Wiener medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 467–471.

²⁵ FISCHER, Georg (ed.), *Briefe von Theodor Billroth*, Hannover 1895.

²⁶ BLAKER, Johanna, *Přírodovědné lékařství a buněčná patologie*. In: SHOTT, Heinz, MUELLER, Ingo W., ROELCKE, Volker, WOLF-BRAUN, Barbra, SCHADEVALT, Hans (ed.), *Kronika medicíny*, Mnichov, Praha 1994., s. 284-285.

kroniky, vydané v mnoha jazycích v celém světě, je dokladem neopomenutelného světového významu Druhé lékařské vídeňské lékařské školy. U článku uznávané české historičky medicíny Ludmily Hlaváčkové *Slavný otec slavného syna. Prof. med. Dr. Anton Jaksch (1810–1887)*, který byl uveřejněn v periodiku Zdravotnické noviny v roce 2010, se na příslušném místě této práce naskýtá možnost porovnat dva odlišné pohledy na osobnost Antona Jaksche.²⁷

Z mnoha internetových zdrojů se autorovi jeví jako nejlepší a nejvíce seriózní odkaz na Ignáce Semmelweise.²⁸ Ostatní webové stránky nedosahují úrovně této britské studie, v níž je podrobně na mnoha stránkách rozebrána Semmelweisova vědecká metodika a statisticky i graficky hodnoceny jeho výsledky. Autor, vědom si slabin citování z internetu, proto kromě tohoto jediného odkazu na anglickou wikipedii nezařadil ostatní internetové zdroje do bibliografie své práce.

S přihlédnutím ke skutečnosti, že cílem této práce není primárně oslovit lékařskou a zdravotnickou komunitu, se autor snaží o maximální terminologickou srozumitelnost a současně o redukci odborných lékařských výrazů i odborných pohledů na nezbytné minimum. Tam, kde to není možné, alespoň usiluje o srozumitelný překlad a stručný výklad zvolené odborné terminologie.

²⁷ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Slavný otec slavného syna Prof. med. Dr. Anton Jaksch (1810–1887)*, In: Zdravotnické noviny, letní příloha 26. 7. 2010, s. 3-4.

²⁸ Ignaz Semmelweis dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/> [cit. 2017-09-08].

2 Kořeny Druhé vídeňské lékařské školy a její vznik

2.1 První vídeňská lékařská škola, osobnost Ludwiga von Türkheima, politické a společenské pozadí a kontext vzniku Druhé vídeňské lékařské školy.

Při zkoumání pojmu Druhá vídeňská lékařská škola není možné opominout její předchůdkyni z doby osvícenské, označovanou jako První vídeňská lékařská škola. Ta působila zejména na dvoře Marie Terezie, méně již za vlády Josefa II. a Leopolda II. a její činnost a význam doznávaly v době panování prvního rakouského císaře Františka I.

Marie Terezie a její pozdější spoluvladař, od roku 1765 císař Svaté říše římské národa německého Josef II., pochopili po neúspěších ve válkách o rakouské dědictví i po dalších válkách, že je nutné feudální stát, zřetelně zaostávající za svými konkurenty, v řadě oblastí modernizovat. Jedním z důležitých, byť méně známých kroků, byly i snahy o posílení kvality zdravotního stavu obyvatelstva, jako nezbytného předpokladu zlepšení ekonomiky, vojenství i vnitřní soudržnosti a klidu v celé monarchii.

Panovnice proto pozvala do Vídně přední lékařské odborníky své doby. Vzala si za vzor Severní Nizozemí a jeho vyspělou medicínu. Největšími osobnostmi První vídeňské lékařské školy byli žáci proslulého leydenského lékaře Hermana van Boerhaavena, v první řadě Gerhard van Swieten (1700–1772), osobní lékař panovnice a jeho souputník Anton de Haën (1704–1776), kteří do Vídně, kam jako katolíci odešli i z náboženských důvodů, přinesli nejen špičkovou medicínu svého slavného učitele Boerhaavena a nizozemské pokrokové myšlenky, ale i vlastní moderní názory na organizaci zdravotnictví.²⁹ Na ně navázali další, o generaci mladší rakouští Němci, například Leopold Auenbrugger (1722–1809), který ve spise *Inventum novum* popsal poprvé v roce 1769 poklep, Johann Peter Frank (1745–1821) či Franz Joseph Gall (1758–1828).³⁰ V roce 1749 byla zavedena celá série Van Swietenových pokrokových reforem, včetně reforem univerzit, avšak po začátku vlády Josefa II. a zejména za císaře Františka

²⁹ LESKY, s. 17-18.

³⁰ SEDIVY, s. 443-453.

I. došlo k utužení poměrů nejen všeobecně, ale i na Vídeňské lékařské fakultě. Erna Lesky v tomto ohledu píše o direktoriálním despotismu.³¹ Restaurační program, tedy návrat k poměrům před Velkou francouzskou revolucí, ztělesňovala v obecné poloze osobnost ultrakonzervativního rakouského císaře Františka I. a konkrétně na poli medicíny a zdravotnictví, včetně lékařských fakult, osoba císařova osobního lékaře a dvorního rady Josefa Adrease Stiffta (1760–1836). V jeho očích bylo nezbytné vracet se do období tereziánských van Swietenových reforem, na svoji dobu samozřejmě vysoce pokrokových, ale v první třetině 19. století stále méně vyhovujících. Ona známá a často citovaná otcovská rada císaře Františka I. svému synovi Ferdinandovi platí i zde: „*Nic neměň.*“³² Erna Lesky věnuje rozboru tohoto období a jeho strnulosti značnou pozornost.³³ Je příznačné, že smrt císaře Františka I. v roce 1835 byla záhy následována smrtí Stifftovou v roce 1836. Zajisté, i v době útlumu medicínského pokroku, kterou lze na poli vídeňské medicíny nazvat dobou Stifftovou (1803–1836), lze nalézt ojedinělé progresivní osobnosti a současně zárodek moderních přístupů mladší generace. Je již možné vytušit počátky onoho pozdějšího kvasu a revolučního zlomu v medicíně.

Návaznost mezi První a Druhou vídeňskou lékařskou školou ve smyslu oživení již skomírajícího směru zajistil až osvícený postoj dvorního rady Ludwiga von Türkheima (1770–1846), který mimo jiné významně podpořil české zakladatele Druhé vídeňské lékařské školy, zejména Josefa Škodu a Karla Rokitanského.³⁴ Prozíravě rozpoznal jejich nadání a věřil v jejich potenciální přínos pro společnost celé monarchie. Von Türkheim mezi léty 1836, kdy vystřídal Stiffta, až 1846, kdy zemřel, vytvořil organizační předpoklady pro vznik této školy a byl právem Škodou po své smrti nazván druhým van Swietenem.³⁵ V tomto označení cítíme, že Škoda a jeho současníci měli ke Swietenovu dílu, tedy k původním myšlenkám První vídeňské lékařské školy, úctu a respekt.

³¹ LESKY, s. 17–18.

³² URBAN, Otto, František Josef I., Praha 1992, s. 31.

³³ LESKY, s. 3–37, 41–52. 56–71, 105–119.

³⁴ STEFAN s. 52.

³⁵ LESKY, s. 32–37, 41–52. 56–71, 105–119.

Z některých myšlenek, uvedených v úvodu, lze cítit, že při studiu doby předbřeznové je historiky poněkud opomíjen anebo jen povrchně vnímán pohled na přínos zdravotnictví pro rozvoj společnosti. Uvážíme-li například dvě epidemie cholery v habsburské monarchii v létech 1830 a 1836 a jejich nemalé dopady ve formě ztrát desetitisíců životů v porovnání s popisem ztrát životů při různých bitvách napoleonských válek nebo při dělnických bouřích ve čtyřicátých letech doby předbřeznové, kterým byla ještě nedávno věnována velká pozornost, musí badatel tuto myšlenku vzít pozorně na zřetel. K tématu této práce se tato úvaha vztahuje již proto, že jeden z hlavních protagonistů Druhé lékařské vídeňské školy, Josef Škoda, v době svých lékařských začátků právě s cholerou, tyfem a dalšími vážnými infekcemi obětavě bojoval a mimo jiné sám překonal těžký tyfus.

Symbol doby, kancléř Metternich, na jehož jméno při hledání informací k tématu této práce lze opakovaně narazit, bývá, ať již právem či s určitou rezervou, vnímán jako mocný a vlivný státník nejvyššího mezinárodního kalibru. Ve vnitřní politice byl ale značně limitován. Na druhé straně však lze kladně hodnotit, že jak Metternich, tak i další vlivní a císařem favorizovaní politici předbřeznového období, nebránili von Türkheimovi a ani jím podporovaným zakladatelům Druhé vídeňské lékařské školy ve snahách modernizovat dále medicínu, zdravotnictví i vysoké školství. Je ovšem též zřejmé, že aktivity císařových politiků a vysokých úředníků, jakož i aktivity Türkheimovy a jeho následovatelů, měly za panování císaře Františka I. zcela jiné mantinely, než v období panování jeho syna Ferdinanda I., kdy bylo přece jen patrné určité uvolnění. Pro období 1835 až 1848 lze z hlediska medicíny a zdravotnictví konstatovat, že vnitřní politika byla na tomto poli více liberální a projevilo se to hlavně v pokrokových aktivitách Türkheimových.

Nutno tedy i z úhlu pohledu politických dějin rekapitulovat, že období, v němž původně moderní První vídeňská lékařská škola jako celek dohasínala a jemuž zprvu dominoval Stifftův konzervatismus, nebylo přinejmenším v posledních 13 letech před revolucí roku 1848 zdaleka tak konzervativní a strnulé, jak na ně bylo donedávna nazíráno. V tomto nelze být plně ve shodě

s Ernou Lesky. Názorným příkladem může být i akcelerovaný vývoj města Plzně v tomto období, podrobně popsany Karlem Waskou a kolektivem autorů. Ti popisují tento značně progresivní vývoj, a právě z tohoto hospodářsky i vlastenecky se probouzejícího městského prostředí vzešel Josef Škoda a byl s ním trvale v kontaktu.³⁶

Již za vlády Josefa II. byly v důsledku van Swietenových reform v nejdůležitějších městech monarchie vybudovány velké a až do dnešních dnů dobře fungující nemocnice. Ve Vídni Josefinum, v Praze až dosud plně funkční rozsáhlý areál Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí, stejně tak v Budapešti, Záhřebu a v dalších městech, v nichž mohla generace Rokitského, Škodova, Hebrova, Hyrtlova a Kolletschkova vyrůst a dozrát. Byly tehdy také povinně zavedeny funkce městských lékařů, takzvaných fyziků v menších městech, bylo započato s očkováním proti neštovicím a také povinné základní vzdělání ve školách sehrálo určitě významnou roli pro zdravější životní styl. Areál dnešní Všeobecné fakultní nemocnice v Praze se svým dodnes jen málo změněným pavilónovým uspořádáním se již tehdy mohl rovnocenně zařadit po bok Všeobecné nemocnice ve Vídni, po bok proslulé nemocnice Charité v Berlíně nebo slavné Hotel Dieu v Paříži. Začínající zakladatelé Druhé vídeňské lékařské školy měli tedy kde se učit, kde sami později vyučovat a mohli, navzdory dobovému konzervatismu, navázat na mnoho cenných základů.³⁷

Z jiného úhlu pohledu však úroveň klinické medicíny v těchto nemocnicích ještě za Josefa II. i za jeho synovce Františka I. mnohdy připomínala spíše středověk, než moderní postosvícenskou dobu. Ludwig von Türkheim tím, že podpořil snahy mladých českých průkopníků moderního nazírání na medicínu, a to bez ohledu na jejich národnostní původ, velmi přispěl k pokroku celé rakouské i světové lékařské vědy a vedle výše citovaného označení Škodova by jej bylo bez jakékoli glorifikace možné též nazvat duchovním otcem Druhé vídeňské lékařské školy. Ani jeho práce však nebyla plně doceněna, přinejmenším v monografiích, věnovaných Metternichovi a jeho době.³⁸

³⁶ WASKA, Karel a kol, *Dějiny města Plzně, 2..díl*, Plzeň 2016, s. 385–386.

³⁷ STEFAN, s. 18.

³⁸ SIEMANN, Wolfram, *Metternich. Strategie und Visionär. Eine Biographie*, München 2016.

Jak na pražské univerzitě, tak na univerzitě vídeňské, vyučovaly již ve dvacátých a třicátých letech 19. století ojedinělé významné a pozoruhodné

osobnosti, které mohly být mladým studentům vzory. Zejména tomu tak bylo v teoretických a preklinických oborech. Je ovšem dobře známo, že student ocení učitele spíše podle toho, jak poutavě a didakticky vytríbeně přednáší a jak shovívavě zkouší, zatímco jeho hlubší vědecké kvality docení až poté, co sám více vyzraje a začne sám učit a bádát. Tímto stadiem prošel i mladý student Karel Rokitanský, který absolvoval první roky svého studia v Praze, když například Jana Svatopluka Presla nebo Jana Evangelistu Purkyně nehodnotil příliš příznivě a docenil je, zejména Purkyně, až později, když ve Vídni narazil na despoticke dogmatiky.³⁹

Na druhou stranu v samotné klinické medicíně, více než v oborech teoretických, panovala roztržštěnost bez systému a nebylo možné hovořit o moderním vědeckém ani pedagogickém pojetí. O systematickém výzkumu nebylo již možné hovořit vůbec, na rozdíl od oborů teoretických, kde tehdy například Jan Evangelista Purkyně spěl k objevům světového významu a bratři Jan Svatopluk a Karel Bořivoj Preslové zaváděli moderní české názvosloví v několika přírodovědných disciplínách, například v matematice, botanice nebo chemii a obohatili jím slavný Jungmannův slovník. Výzkum v patologické anatomii a navazující výzkum v klinických oborech však vnesli na Vídeňskou univerzitu až jejich žáci, zakladatelé Druhé vídeňské lékařské školy.

Pokud jde o kořeny Druhé vídeňské lékařské školy, pak spolu s v úvodu již citovaným patologickým anatomem Rolandem Sedivým, nutno zmínit i několik nejvýznamnějších předchůdců Karla Rokitanského působících na konci 18. a na počátku 19. století a jejich přínos k vývoji patologické anatomie ve Vídni. Šlo o J. P. Franka, který byl učitelem von Türkheimovým, A. R. Vettera, V. Hildebranda, L. Biermayera a zejména předčasně zemřelého Čecha Jana Wagnera, rodáka z Broumova. Ten byl krajanem, podporovatelem a bezprostředním, velmi kvalitním učitelem Rokitanského v oboru patologické

³⁹ STEFAN, s. 18.

anatomie.⁴⁰ Mezi reprezentanty Druhé vídeňské lékařské školy Wagnera sice řadit nelze, snad i proto, že zemřel v mladém věku, avšak jeho české národní cítění a vliv na Rokitanského byly nesmazatelné.

2.2 Přehled vůdčích osobností českého původu ve Druhé vídeňské lékařské škole

Lékaři oné slavné generace, která se o vznik Druhé vídeňské lékařské školy zasloužila, rozvinula ji a prosadila na světovou úroveň, sami sebe tímto názvem neoznačovali. Autorovi se nepodařilo přesně zjistit, kdo tento termín použil jako první. Učinili tak jednoznačně až autoři doby pozdější, někdy ke konci 19. století ve snaze odlišit starší generaci, soustředěnou v již výše zmíněné První lékařské vídeňské škole, od moderní generace, působící v 19. století a také aby zřetelně zdůraznili význam díla skupiny lékařů, které do Druhé vídeňské školy zařadili. Méně často se lze rovněž setkat s označeními Nová vídeňská lékařská škola, Mladší vídeňská škola nebo mnohem řidčeji, například v literatuře ruského původu i s termínem Česká lékařská škola ve Vídni. O ironizujícím pejorativním výrazu Česká klika bude pojednáno níže.

Erna Lesky v druhé polovině 20. století shrnula vše, co se ve Vídni na poli medicíny událo ve století devatenáctém pod název Vídeňská lékařská škola. Tento postup nepovažuji za zcela správný, neboť zakrývá tradiční pojmy První a Druhá vídeňská lékařská škola, nehledě na to, že oba tyto tradiční termíny tato velmi významná autorka sama explicitně používá a to zcela adekvátně.⁴¹

Nejvýznamnějšími osobnostmi Druhé vídeňské lékařské školy byli vesměs Češi. Dominuje trojice Karel Rokitanský, Josef Škoda a Ferdinand Hebra. Nebýt předčasné tragické smrti, zcela nepochybně by po jejich boku rovnocenně stanul i velmi nadaný Jakob Kolletschka a nutno k nim bez výhrad řadit i největšího anatoma 19. století Josefa Hyrtla. Erna Lesky tam oba řadí, někteří její předchůdci i nejnovější autoři je ale opomíjejí.⁴² Ojedinele je vedle jmen Rokitanského, Škody a Hebry řazen k těmto nejznámějším osobnostem i Jan

⁴⁰ STEFAN, s. 43.

⁴¹ LESKY, Titulní a partitulní stránka.

⁴² Tamtéž, s. 46.

Oppolzer. Ten se ovšem spíše k Druhé vídeňské lékařské škole po svém příchodu z Lipska do Vídně připojil a důstojně se do ní zařadil, než aby byl stál od samého počátku u jejího zrodu. V již zmíněné obsáhlé syntéze H. Rumplera nalezneme jen stručné zmínky o Karlu Rokitanském a Josefu Škodovi. Termín Druhá vídeňská lékařská škola autor nepoužil vůbec.⁴³

Jelikož každou školu, zejména školu vysokou, anebo rovněž školu ve smyslu vědecké, kulturní či umělecké originální tradice, vytvářejí nejen učitelé, ale i významní žáci, jsou pro úplnost v další části práce zmíněni i další významní lékaři, buď vrstevníci, nebo o jen málo mladší, avšak přímí žáci či spolupracovníci výše jmenované skupiny zakladatelů. Uvážíme-li, že se čtyři z pěti výše jmenovaných lékařů narodili v prvním desetiletí 19. století, a že již nejpozději ve čtyřicátých letech předbřeznové doby všichni začali prosazovat své moderní myšlenky do světového odborného povědomí, vzbuzuje to respekt. Je známo, že v medicíně, zejména klinické, vyžívají osobnosti většinou pomaleji, než je tomu v jiných vědách, například matematice a fyzice. Zkušenosti s tisíci pacientů, které lékař v průběhu svého zranění získává, nelze vždy nahradit jen teoretickým studiem nebo experimenty. Pokud se přece někteří kliničtí prosadí na nejvyšší úroveň již v nízkém věku, svědčí to nejen o mimořádném talentu, ale i o nezměrné pili a obětování tisíců hodin, často nočních a svátečních, svému povolání.

2.3 Ignác Semmelweis a jeho role při vzniku Druhé vídeňské lékařské školy

Současníkem, žákem, ale také významným inspirátorem svých o něco starších učitelů, tedy hlavních zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy, byl Ignác Semmelweis (1818–1865), porodník maďarského původu. Ve svých obecně medicínských začátcích byl žákem Škodovým a dostal do vínku jeho přísně vědecké myšlení, vštípené Škodovi jeho plzeňským učitelem a buditelem Josefem Vojtěchem Sedláčkem. Semmelweisova osobnost i jeho dílo stálo sice zdánlivě stranou skupiny zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy a jeho

⁴³ RUMPLER, s. 244.

pozdější podlomené duševní zdraví a tragický osud, včetně politických překážek a intrik, ani nedovolily, aby se dlouhodoběji a intenzivněji zapojil do jejich aktivit. Přesto však právě jeho objevy podnítily Rokitanského, Škodu a Hebru, aby se po polovině 40. let 19. století otevřeně vzepřeli dosavadnímu tradičnímu dogmatickému medicínskému nazírání vlivných vídeňských kolegů, a aby mimo jiné i obhajobou Semmelweisových myšlenek posunuli vědecký způsob myšlení v lékařství výrazně dopředu. Nebýt jejich, na tehdejší dobu statečných postojů a stoupající autority každého z nich, nebylo by zřejmě Semmelweisovo průkopnické dílo světem rychle uznáno a nefigurovalo by dodnes v základních učebnicích pro řadu různých medicínských oborů. Proto nejen jeho význam, ale zejména vztah zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy k jeho osobnosti a dílu není možné v této práci pominout. Dalším důvodem je samozřejmě i skutečnost, že byl přímým žákem Josefa Škody.⁴⁴

Je známo, že do doby objevů Semmelweisových doslova kosila rodičky ve zdravotnických zařízeních celého světa horečka omladnic, odborně označovaná jako puerperální sepse. Již tehdy lékaři věděli, že jde o prudký hnisavý zánět děložní dutiny s následnou sepsí (otravou krve) a hnisavými komplikacemi v jiných částech organismu nedělký v prvních dnech po porodu. Tehdejší lékařství, často ještě setrvávající v zajetí starých nepodložených autoritativních spekulací a pověr, soudilo, že příčinou je jakési nepostihnutelné neživé fluidum, šířící se z Boží vůle, nejspíše vzduchem. Jen profesor patologie, státního a soudního lékařství Jakob Kolletschka již v roce 1846 jako vůbec první ve své veřejné přednášce vyslovil teorii o přenosu nákazy neviditelnými živými původci. Bohužel jej krátce poté nešťastně poranil na prstu ruky jeden z jeho studentů nožem, použitým v pitevně a Kolletschka na sepsi, obdobnou sepsi při horečce omladnic, brzy nato zemřel. Ignác Semmelweis Kolletschku osobně dobře znal a když se v době svého léčebného pobytu v Benátkách dozvěděl o jeho tragické smrti, motivován jeho hypotézou a otřesen jeho nešťastným osudem si předsevzal, že problém objasní. Uvědomoval si, že pitevní nález u zemřelého Kolletschky se shoduje s nálezy pitvaných nedělek, zemřelých na

⁴⁴ STEFAN, s. 45.

horečku omladnic. Již předtím si rovněž povšiml rozdílu mezi úmrtností u rodiček státní nemocnice, kde porody vedli lékaři a studenti university, v porovnání s úmrtností v porodnici pro chudé rodičky, kde působily jen porodní báby, a kde výskyt horečky omladnic byl relativně nízký. Obě porodnice byly přitom od sebe odděleny jedinou zdí. Semmelweis rozdíl v úmrtnosti obou pracovišť důsledně vědecky po jednotlivých studovaných letech utřídil, statisticky vyhodnotil a na základě svých pozorování a podrobného prostudování pitevního protokolu Kolletschkova smrtelného případu odvážně vyslovil průlomové podezření, že rodičky ve státní nemocnici jsou nakaženy rukama lékařů a mediků, přicházejících z pitevně. Sterilní pryžové rukavice samozřejmě tehdy ještě neexistovaly.

Na základě své přísně koncipované statistické analýzy a svého důkladného rozpracování již dříve vyslovené Kolletschovy hypotézy zavedl na státní porodnické klinice do té doby nepoužívanou a ihned po zavedení značně nepopulární dezinfekci rukou lékařů a studentů ředěným roztokem chlórového vápna a dosáhl tím rychle dramatického snížení úmrtnosti na lepší úroveň, než jakou dosahovaly porodní báby.⁴⁵ Zprvu ji snížil z 18 % na 3 % a zanedlouho až na jedno procento. Důkaz byl přesvědčivý, ale mnozí vídeňští lékaři, včetně některých univerzitních profesorů, odchovaných v uvažování doby Stifftovy, i přesto Semmelweisovy závěry tvrdošíjně odmítali. Zastávali přežitě teorie a navíc jim, což snad bylo jediné objektivní, vadil i nepříjemný dráždivý zápach roztoku chloridochloranu vápenatého. Útočili na psychicky labilního a k depresím náchylného Semmelweise nikoli vědeckými protiargumenty, nýbrž se nevyvarovali ani přímých nekorektních útoků na jeho psychicky labilní osobu a dohnali jej k hlubším duševním depresím. Po čase jej donutili opustit Vídeň.

Jako nejdnou předtím i poté tehdy na akademickou půdu vstoupila politika. Ačkoli se Ignác Semmelweis nijak nezúčastnil bouří 13. března 1848 ve vídeňských ulicích, jeho představený, profesor Johann Klein, známý jako konzervativní zastávce starých pořádků, si na něj zasedl a blokoval jeho zasloužené povýšení. Mimo jiné bylo Semmelweisovi vytýkáno, že jeho bratr se

⁴⁵ Ignaz Semmelweis dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/> [cit. 2017-09-08]

zapojil do protihabsburských demonstrací v Budapešti. Semmelweis, který o tom neměl tušení, byl nakonec nucen odejít do Pešti, kde se stal primářem a profesorem porodnictví. Dostával i nabídky z ciziny, například z Curychu, ale nevyužil je. Jeho duševní stav se zhoršoval.

Mezitím však již od roku 1847 trojice Čechů Škoda, Hebra a Rokitsanský vedla ve Vídni statečný a důsledný boj za Semmelweisovu teorii i za jeho osobu a během několika málo let dokázala o správnosti Semmelweisových závěrů přesvědčit jak akademickou obec, tak veřejnost, včetně mnoha lékařů v zahraničí. Jistě pomohly i revoluční nálady roku 1848 a obecný odpor k nositelům starých pořádků, zároveň ale i loajalita zmíněné trojice k císařskému domu. Rozhodující úlohu v tomto zápasu hrál Josef Škoda, který využíval své světové proslulosti průkopníka metody poklepu a poslechu u nitrohručních onemocnění. Stovky zahraničních návštěvníků jeho prestižních kursů, o nichž je pojednáno níže, nebylo možné přehlédnout a hlavně to byli oni, kdož po svém návratu domů spontánně i pod cíleným vlivem Škodovým šířili Semmelweisovy myšlenky v Evropě i v zámoří. Škoda s Rokitsanským a Hebrou tak jeho objevy prosadili do světa.

Významný český chirurgický badatel a světově známý objevitel metody chráněného koagula (ochrana pooperační infekce krevní sraženiny preventivním podáním antibiotik již v padesátých letech 20. století) Prokop Málek označil dobu vzniku a vrcholu Druhé vídeňské lékařské školy jako *období hoření dogmat*. Zdůraznil tím nepředstavitelnou odvahu těch, kteří ona dogmata vyvraceli.⁴⁶ Semmelweis, jenž byl v tomto směru nezpochybnitelným průkopníkem, se sám se později vrátil do Vídně, kde léčil svoji duševní chorobu a zemřel tam v takzvané Věži bláznů psychiatrické léčebny, rovněž zásahem kruté ironie osudu na sepsi po náhodném poranění prstu.

⁴⁶ MÁLEK, s. 29

3 Největší osobnosti, další příslušníci a významní následovatelé Druhé vídeňské lékařské školy

Na konci čtyřicátých let. 19. století se Vídeň, zejména díky výše uvedené trojici Čechů a jejich bezprostředním následovatelům, stala centrem moderní medicíny a zůstala jím po několik desetiletí. Předstihla Paříž, Berlín i tehdy medicínsky stagnující Londýn a teprve ke konci 19. století se úrovni vídeňské medicíny vyrovnala medicína německá či některá nová moderní pracoviště v USA a začala se jí zvolna přibližovat i další centra, včetně Prahy.

3.1 Profesor Josef Škoda

Osobností tohoto velmi významného reprezentanta vnitřního lékařství v celé jeho historii, významného plzeňského rodáka Josefa Škody (1805–1881) se velmi pečlivě a zdařile zabýval před desítkami let plzeňský docent tělovýchovného lékařství a amatérský historik medicíny Zdeněk Hornof. Jeho zásluhou je, že mnohé nepřesnosti, do té doby tradované o Škodově životě a díle, byly upřesněny, uspořádány a některé nesprávné údaje byly uvedeny na pravou míru.⁴⁷ O Hornofovu práci se opřeli i níže citovaní autoři další, například jeho žák Jaroslav Novák.⁴⁸

Velký rodák z tehdy malé Plzně, syn z chudé, ale vážené řemeslnické rodiny, strýc zakladatele Škodových závodů Emila Škody, internista, ve své době světově uznávaný odborník v oblasti nemocí nitrohrudních orgánů. Již při plzeňských středoškolských studiích, jak uvádí Jaroslav Novák, si pod vedením výrazné buditelské plzeňské osobnosti Josefa Vojtěcha Sedláčka oblíbil fyziku a zásadu, že pouhé domněnky a dohady bez zkušeností vedou ke klamným závěrům a předsudkům a že důkazy je nutné podat experimenty. Níže zmíněné pokusy s plněním hrudníků mrtvol vodou a vzduchem dokumentují tento jeho

⁴⁷ HORNOF, Zdeněk, *Novější poznatky o životě a díle Josefa Škody*. In: Časopis lékařů českých 110, 1971, 25, s. 588–591.

⁴⁸ NOVÁK, Jaroslav, *Josef Škoda – lékař a vlastenec*. In: Časopis lékařů českých 124, 1985, 49, s. 1528–1531.

příslivečný zásadový postoj, jeho cílevědomost a pracovitost. Sedláček mu také vštípil lásku k českému národu i k rodnému městu.⁴⁹

Do Škodova profesního vývoje opakovaně zasahovala náhoda, nezřídka nešťastná. Po obětavém působení mladého začínajícího lékaře v boji s epidemií cholery v různých částech monarchie v roce 1830 nespravedlivé neúspěchy při ucházení se o placená místa v různých oborech a různých městech vedly nakonec k tomu, že byl po návratu do Vídně jen nepříliš dobře honorovaným a nedoceneným sekundářem. Příčiněním náhody se pak ale stalo, že za úspěšné a nezbytné provedení život zachraňující tracheotomie (vytvoření umělého vstupu do průdušnice na krku) u dusícího se dítěte, neodsouhlasené však primářem, byl na čas z disciplinárních důvodů přeložen na místo lékaře v Ústavu pro choromyslné.⁵⁰ Právě odtud však mohl více docházet vzdělávat se do pitevny a tudíž více spolupracovat s patologem Karlem Rokitanským. Byl i následně buď předem vyřazen nebo posléze odmítnut u několika dalších konkursů a až teprve po minoritním votu profesora Rokitanského, jeho přímluvě a po zásahu Ludwiga von Türkheima, který v oné době zastával funkci předsedy Císařského výboru pro vzdělání, získal postavení přednosta nově zřízené Kliniky nemocí prsních.⁵⁰ Tam konečně mohl plně rozvinout svůj talent a vědecké schopnosti. Poté se jeho kariéra vyvíjela již přímočařeji a brzy se stal přednostou velké Kliniky nemocí vnitřních v Josefinu, tedy ve velké univerzitní nemocnici, založené císařem Josefem II.⁵¹

Proslul ve světě tím, že již od konce třicátých let 19. století pořádal šestitýdenní originální klinické kurzy s demonstracemi svých zdokonalených metod poklepu a poslechu. Poklep byl sice znám již dříve od doby Auenbruggerovy, který je jako významná osobnost zmíněn výše v souvislosti s První vídeňskou lékařskou školou. Poslech, jako do té doby vcelku nevýznamná metoda, pochází z Pařížské lékařské školy, z níž Škoda čerpal zejména od proslulého internisty Theophila Hyacintha Laënneca (1781–1826), vynálezce stetoskopu. Při mimořádné dovolené po těžkém onemocnění tyfem

⁴⁹ NOVÁK, Jaroslav, tamtéž.

⁵⁰ STEFAN, s. 39.

⁵¹ Tamtéž, s. 40.

Škoda též Paříž spolu s Rokitanským navštívil a důkladně se tam s dosavadními zkušenostmi s poslechem seznámil.

Jeho poklep byl specifický tím, že Škoda používal slonovinovou destičku, zvanou plesimetr, na niž klepal prstem nebo někdy, chtěl-li posluchačům zvýraznit sluchový vjem, i kladívkem. Hrudní akustické fenomény poslouchal buď uchem, přiloženým na hrudní stěnu pacienta nebo stetoskopem.

Obě zmíněné fyzikální metody, dnes vyučované na celém světě, v České republice například ve třetím ročníku studia medicíny, však byly před Škodovým rozpracováním a zdokonalením užívány jako kuriozity jen ojediněle, nahodile a nesystematicky, spíše jako ukázka virtuozy několika mála jednotlivců, nežli jako projev a výsledek systematického bádání a rutinního používání. Nebyly tudíž ještě vnímány jako uznané základní vyšetřovací způsoby, denně využívané v široké medicínské praxi. Widimský, který dopodrobna prostudoval a publikoval exaktní Škodovy postupy, vyzdvihl, že Škoda striktně aplikoval fyzikální principy, a že odmítl některé subjektivní nevědecké názory svých předchůdců.⁵² Bádal, opíraje se o fyzikální zákony na živých pacientech a spolu s Rokitanským nebo s Kolletschkou i na mrtvolách a popsal i pojmenoval řadu akustických fenoménů. Jejich názvy jsou dodnes používány, například pískoty, vrzoty, chropy a chrůpky, šelesty, rachoty, cval a další. Jeden z nich nese název Škodův tón a nazvali jej tak právě samotní Francouzi, kteří mezi prvními Škodu uznali a docenili. Z nesystematického umění svých předchůdců učinil Škoda moderní racionální a záhy rutinní lékařské postupy, opřené vždy a zásadně o přírodní vědy a vědecké důkazy.⁵³ Dovolím si vlastní přirovnání, že i před Edisonem již existovala žárovka, ale až veliký Alva rozsvítil svět. Spolu s předčasně zemřelým Josefem Kolletschkou bádala Škoda též nad chorobami osrdečníku a výsledkem byl popis perikardiálního (osrdečnickového) třecího šelestu, který nebyl předtím znám ani slavnému pařížskému Laënnecovi.

Přesto se na počátku svých výzkumů Škoda dočkal i trpkých ústrků. Někteří vídeňští pacienti si stěžovali, že je svým opakovaným poklepovým vyšetřováním

⁵² WIDIMSKÝ, Jiří, *Výročí 100 let úmrtí Josefa Škody*. In: Časopis lékařů. českých 119, 1981, 41, s. 1035-1038.

⁵³ Tamtéž, s 1035.

obtěžuje. Widimský uvedl příklad primáře interní kliniky Dr. F. X. Hildebrandta, který se údajně posmíval Škodovi, označuje jej za „*diletanta s trubkou*“ těmito slovy: „*Já jsem přece znamenitý hudebník, a mám jemný sluch, ale nikdy jsem neslyšel pneumonii housti (geigen)*.“⁵⁴

Škodovy kurzy byla tak vysoce ceněny, že se na ně sjížděli lékaři z řady zemí Evropy i ze zámoří. Stály pro jednoho absolventa 20 zlatých. Každý kurz trval šest týdnů, bylo do něj zařazeno 24 účastníků a ti byli rozděleni do čtyř tříd. Výuka se konala třikrát týdně, vždy po dvou třídách dopoledne a dvou odpoledne. Tato jednoduchá organizace výuky umožnila, že každý pacient byl denně vyšetřen Škodou a následně posluchači příslušné třídy kurzistů vždy druhý den sami sledovali vývoj choroby. V letech 1837–1845 absolvovalo 34 Škodových kursů 800 lékařů, převážně cizinců.⁵⁵ Tento neuvěřitelně vysoký počet, četnost a častost setkávání se studentů s učitelem u pacientů vyrazí, měřeno i dnešními poměry, dech. Některým chudým českým krajanům Škoda poplatek odpustil nebo snížil. Jako příklad je uváděn případ pozdějšího významného profesora očního lékařství Františka Arlta o němž byla zmínka výše.

Vše, co Škoda názorně u lůžka učil, bylo následně posluchačům nezbytné doložit a vysvětlit na pitevních nálezech v ústavu profesora Rokitanského. Škoda právě těmito exaktními a názornými důkazy posunul bádání, založené na fyzikálních principech, vpřed. Spolu s účastníky svých kurzů plnil hrudníky zemřelých osob vodou a vzduchem a společně pak sledovali změny pokleповého nálezu při změně polohy mrtvol. Na závěr kontrolovali stav stlačené plíce po vypuštění vody. Zároveň tím dával studentům příklad interdisciplinární spolupráce mezi kliniky a patologi. Ta nebyla až do té doby obvyklá.

⁵⁴ VIDIMSKÝ, s. 1037.

Je zapotřebí vysvětlit, že trubkou myslel tento sice akademicky vzdělaný, ale jinak zřejmě neobjektivní ignorant stetoskop, jehož používání Škoda převzal od Laënneca. Dnes jej užívají spíše porodníci, zatímco ostatní lékaři používají k naslouchání modernější a laikům známější fonendoskop

⁵⁵ HORNOF, s. 588-591.

Jakkoli se to nejeví být na první pohled zřejmé, i tato skutečnost je velkým odkazem Škodovým pro dnešní dny. Dnešní mladí lékaři, přicházející na delší stáže před atestací do velkých nemocnic, si často stěžují, že se jim nikdo z předních odborníků intenzivně nevěnuje (poznámka autora z denní praxe).

Jako první z profesorů přednášel Škoda již od čtyřicátých let 19. století ve Vídni německy. Vyřadil dosavadní latinu, čímž si získal na svoji stranu studenty a posléze i odbornou a laickou veřejnost. Je pozoruhodné, že to učinil Čech, nikoli vídeňský Němec a také, že již dříve v Praze někteří profesori různých oborů dávali přednost němčině před latinou. Škodova monografie *Abhandlung über Perkussion und Auskultation (Pojednání o poklepu a poslechu)* vyšla od svého prvního vydání v roce 1839 do roku 1864 šestkrát za sebou. Záhy po prvním vydání byla přeložena do angličtiny a pak do dalších jazyků. Vždy byl na výslovné Škodovo vlastenecky motivované přání uveden u jeho příjmení nad písmenem S háček. Prof. Eduard Maixner, významný český internista přelomu 19. a 20. století a jeden ze Škodových pražských pokračovatelů, jehož cituje Chrobák, dne 10. listopadu 1905 v Plzni při příležitosti stého výročí Škodova narození ve své slavnostní přednášce mimo jiné o této knize prohlásil: „*K jejímu posouzení zapotřebí je zralého ducha, týž ale vyčte sobě z každé stránky velký poklad vědění, velký počet pravd sestrojených na úmorném pozorování, ano, každá stránka chová zlaté zrno.*“ Citát pokračuje: „*Nic nedá se korigovat v této knize, ve které zříme Škodu v celé jeho bytosti, s příslušnou logikou, s pevným přírodovědeckým myšlením.*“⁵⁶ Citát lze vnímat jako důkaz skutečnosti, že desítky let po Škodových prioritních pozorováních měly jeho objevy absolutní platnost, plné praktické využití a neobyčejně velký respekt. V době, kdy rentgenové vyšetření hrudníku bylo ještě v plenkách, Maixner knihu považoval za jeden ze základů celého lékařství.

Domácího uznání se ve Vídni Škodovi dostalo již v roce 1848, když byl zvolen členem Matematicko-přírodovědné sekce Císařské akademie, i později, když byl dekorován řádem železné koruny a když obdržel komturský kříž řádu Františka Josefa. Tato vyznamenání předurčila jeho povýšení do rytířského stavu. Vědecký a odborný věhlas Škodův byl ale navíc takový, že vedle prestiže v samotné habsburské monarchii se mu dostalo uznání od četných tehdejších

⁵⁶ CHROBÁK, Ladislav a kol., *Z dějin lékařství*. In: Propedeutika vnitřního lékařství, Praha 1997, s. 23–38.

učených společností a vědeckých akademií v mnoha zemích, mimo jiné například v Mnichově, Varšavě, Petrohradu, Paříži i Stockholmu.⁵⁷

Poněkud kriticky je nutné v této souvislosti hodnotit skoupé informace, které v třetím díle monografie *České země v evropských dějinách* zařadili o Josefu Škodovi a Karlu Rokitanském jeho autoři P. Bělina, J. Kaše a J. P. Kučera. U osob zjevně světových jmen píše v případě Rokitanského jen „o přinejmenším středoevropském významu“ a Josefa Škodu odbývají jen jednou málo obsažnou větou v delším souvětí. O jejich úloze ve Druhé vídeňské lékařské škole, stejně tak jako o mnohých dalších českých jménech, se nezmiňují vůbec.⁵⁸

Nadčasovost a světovost Škodova průkopnictví dokládá nepřímo i málo známá skutečnost, že na jedné ze dvou monumentálních fresek světoznámého mexického malíře Diega Rivery (1886–1957) ve vestibulu posluchárny Národního kardiologického centra v Mexico City, tedy v místě konání mnoha světových kongresů, je zobrazeno dvacet největších osobností historie medicíny do první poloviny 20. století. Mezi nimi jsou Škoda i Rokitanský. Nad Škodovými slavnými předchůdci, rakouským Němcem Leopoldem Auenbruggerem, a Francouzi Jeanem Nicolasem Corvisartem a Theophilem Hyacinthem Laënnecem je dominantním způsobem ztvárněna postava Josefa Škody, jakkoli byl reálně drobné postavy a vzhledu necharismatického. Jde o příklad velkého uznání daleko ve světě a navíc mnoho desítek let po smrti obou lékařů. Stejně tak nalezneme jména obou v největším světovém chirurgickém muzeu nejstarší celosvětové chirurgické organizace International College of Surgeons v Chicagu.⁵⁹ Je jisté, že tyto stopy a výrazy uznání přetrvávají i do budoucnosti.

Škoda je ovšem dodnes také nepříliš lichotivě označován za terapeutického nihilistu. Autor této práce se o tom dozvěděl již jako student medicíny od profesora Josefa Sovy při jedné z prvních přednášek interní propedeutiky ve třetím ročníku studia v roce 1971 a v nejedné z prací, které nyní cituje, se toto

⁵⁷ CHROBÁK, tamtéž.

⁵⁸ BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan, P. *České země v evropských dějinách, Díl třetí 1756–1918*. Praha, Litomyšl 2006, s. 208.

⁵⁹ CHROBÁK, s. 23–38.

označení opakuje.⁶⁰ Při kritickém hodnocení těchto pramenů a důvodů této kontroverzní nálepky, však nelze jinak, než položit si otázku, co Škodův nihilismus v jeho době znamenal.⁶¹ Aby bylo možné ji zodpovědět, je nutné si uvědomit, jakými léčebnými prostředky v té době medicína disponovala.⁶² Na tomto místě postačí jmenovat jen některé z nich, jako například neúměrně masivní a velmi časté pouštění žilou, časté, hojné a neodůvodněné přikládání pijavic, vysloveně riskantní a často škodlivé používání preparátů na bázi rtuti nebo arzenu či léčení průjmovitých onemocnění klysmaty.

Škoda naproti tomu obdobné metody na svém pracovišti vůbec nepoužíval a ordinoval jen ty léky a postupy, jejichž účinnost byla již tehdy jednoznačně vědecky prokázána, např. salicyláty, digitalis, chinin, chloralhydrát a zřídka i další.⁶³ Těch ovšem tehdy nebylo mnoho. Z tohoto pohledu se i dnes autorovi, stejně jako některým autorům dřívějším, jeho nihilismus jeví jako zcela oprávněný. Jakkoli zásada „*Noli nocere (Nechtěj škoditi!)*“ je prastará, když pochází zřejmě od řeckých lékařů, působících ve starém Římě a byla moderní době zprostředkována pracemi Celsa a Galéna, právě se jménem Škodovým je nejvíce pozitivně spojována, citována při výuce studentů a dodnes nepozbyla svoji platnost, samozřejmě nejen ve vnitřním lékařství, nýbrž u většiny lékařských postupů ve všech oborech.

Jelikož Škoda virtuózně ovládal metody fyzikálního vyšetření, už dávno před existencí vyšetřování rentgenového a ještě mnohem dříve před existencí vyšetřování ultrazvukového, dokonale díky tomu ovládal evakuaci tekutiny z hrudní dutiny aspirací po punkci jehlou. Byl vůbec první, kdo provedl punkci osrdečníku, kterou si dnes bez pomoci ultrazvuku troufne provést jen zlomek lékařů a to spíše jen z vitální indikace či v extrémních podmínkách.

Vídeňští konkurenti, nezřídka nepřejícní, Škodu napadali a podněcovali nemocné a jejich příbuzné proti němu. Nelze zapomenout, že již tehdy byla

⁶⁰ KOHOUT, Josef, *200 let od narození profesora Josefa Škody*. In: Časopis lékařů. českých 144, 2005, 11, s. 763-764.

⁶¹ MÁLEK, s. 29-30.

⁶² NOVÁK, Jaroslav, *Josef Škoda – lékař a vlastenec*. In: Časopis .lékařů. českých 124, 1985, 49, s. 1528-1531.

⁶³ KOHOUT, s. 764.

medicína také byznysem pro lékaře i právníky. Některé záležitosti takzvaného Škodova zanedbání léčby se dostaly až před soud. Škoda se však na základě pečlivě vedené dokumentace a objektivních pitevnických nálezů dokázal brilantně obhájit, když doložil, že přes neopodstatněné výhrady kritiků a při veškeré své redukci neopodstatněných léčebných postupů jsou léčebné výsledky na jeho klinice výrazně lepší, než v zařízeních jeho konkurentů, a to především v případech spojených s úmrtími. Škodovým štěstím při tom ovšem bylo, že se mohl plně spolehnout na perfektní práci ústavu patologie, vedeného Karlem Rokitanským a na jeho přesně vedené a dobře archivované pitevnické nálezy. Mnohé z nich, jak je zmíněno níže, o něco později zapisoval i student Eduard Albert.⁶⁴

Vedle pověsti terapeutického nihilisty si však Škoda záhy vydobyl pověst nepřekonatelného diagnostika, a to nejen v oblasti hrudní. Když řada vídeňských lékařů nedokázala stanovit správnou diagnózu u vážně nemocného francouzského velvyslance vévody de Blacase, byl konečně po intervenci dvorního rady von Türkheima přivolán Škoda. Správně určil diagnózu krvácejícího aneuryzmatu břišní aorty (výduť břišního úseku srdečnice, největší tepny v těle). V silách tehdejší medicíny nebylo pacientovi pomoci, cévní rekonstrukční chirurgie ještě neexistovala. Pitva ale zanedlouho ukázala správnost Škodovy diagnózy. Respekt, který Škoda v nejvyšších státních kruzích získal, byl obrovský. Léčil poté i dceru ruského cara Alexandra II., jakož i rakouskou císařovnu Alžbětu.⁶⁵ U ní v roce 1860 správně stanovil diagnózu plicní tuberkulózy a doporučil pobyt v teplých krajích. Jak to bývá, byla Škodova diagnóza zpochybňována. O jisté oprávněnosti tohoto zpochybňování píše i životopisec Františka Josefa I. Otto Urban.⁶⁶ Když se však nemoc po prvním léčebném pobytu na Madeiře vrátila a profesor Škoda v čele dalších vídeňských lékařů diagnózu potvrdil, nebyl již neodborníky zpochybňován Škoda, nýbrž jen ostrov Korfu, který si pro další léčení císařovna vybrala.⁶⁷

⁶⁴ WIDIMSKÝ, s. 1035-1038.

⁶⁵ WASKA, Karel a kol., s. 385.

⁶⁶ URBAN, Otto, *František Josef I.* Praha 1991, s. 126.

⁶⁷ URBAN, s. 127.

Josefa Škodu lze nad veškerou pochybnost označit za největšího lékaře, který kdy vzešel z Plzně. Jeho význam v souvislosti s rozvojem samotného města pak spočíval v tom, že se zásadním způsobem zasloužil o založení a rozvoj Škodových závodů.⁶⁸ Měl pochopení pro podnikání svého synovce inženýra Emila Škody, jehož jeho otec František, starší Josefův bratr a v mládí i vzor, nemohl dostatečně finančně syna podpořit, a půjčil mu na koupi Waldsteinovy strojírny jen omezené prostředky. Jen tolik, kolik bylo v možnostech praktického lékaře v západních Čechách. Profesor Josef Škoda naopak nejen poskytl synovci velkou částku ze svých staromládeneckých úspor, ale založil jej i cennými papíry, které vlastnil jako akcionář Severní dráhy Ferdinandovy. Obrovský dar měl hodnotu asi 1,2 miliónu zlatých. Vedle toho mu svým vlivem pomohl získat úvěr ve Vídeňském úvěrovém ústavu.⁶⁹ Právě vlastní rodinné zdroje, nezávislé na bankách, byly hlavní příčinou, proč Emil Škoda bez zásadní úhony přestál ekonomickou krizi v roce 1873. Josef Škoda pak dále odkázal plzeňským chudým 20 000 zlatých a Plzeňskému muzeu 40 000 v téže měně.⁷⁰

Jakkoli se nepatří při bádání nad určitým historickým obdobím posuzovat události, které se staly později, přesto se autorovi vtírá otázka, která ovšem plně zapadá do kontextu jedné ze základních otázek této práce, tedy zda a jak byl v Plzni odkaz Josefa Škody doceněn. Odpověď na tuto otázku lze nalézt v závěru této práce.

Zdravotní problémy, které se s Josefem Škodou s přestávkami vlekly od dětství, jej donutily odejít v roce 1871 v 66 letech věku do penze. Dále se však zúčastnil univerzitního života a práce v dalších funkcích. Mimo jiné to byl on, kdo se podílel na prosazení příchodu Theodora Billrotha v roce 1867 z Curychu do Vídně. Nakonec se Škoda dožil 76 let věku a ještě nedlouho před svou smrtí v roce 1881, jak bude uvedeno níže, výrazně zasáhl do souboje mezi Eduardem Albertem a Vncenzem Czernym o místo přednosta první chirurgické kliniky ve Vídni.

⁶⁸ RUMPLER, s. 470.

⁶⁹ WASKA, s. 385-386.

⁷⁰ EISELT, s. 52.

3.2 Profesor Karel Rokitanský

Rodák z Hradce Králové Karel Rokitanský (1804–1878) byl synem úředníka a matky původem ze zchudlého rytířského rodu Lodgmanů, jehož irské předky je možné zpětně doložit již od roku 1275. V pramenech lze nalézt i řadu jiných způsobů psaní jeho příjmení. Mezi Rokitanského potomky, včetně dodnes žijících, je celá řada universitních profesorů, vesměs chirurgických oborů, kteří stále pečlivě dbají, aby jeho dílo a odkaz nebyly zapomenuty. Rokitanského život a dílo byly v roce 2004 zpracovány při příležitosti dvoustého výročí jeho narození a šedesátého výročí založení Lékařské fakulty Karlovy univerzity v Hradci Králové Stefanem, Procházkovou a Šteinerem natolik důkladně a pečlivě, že není mnoho co dodat.⁷¹ Odpovídá to i četnosti citací z tohoto díla v této práci. Nicméně existují i jiné četné práce řady zahraničních autorů, a to nejen z Rakouska.

V počátcích studia medicíny, které Rokitanský zahájil v Praze, byli jeho učiteli mimo jiné Jan Svatopluk Presl pro obor chemie, Antonín Jungmann (bratr filologa Josefa Jungmanna) pro obor porodnictví a též tehdejší asistent fyziolog Jan Evangelista Purkyně. O Preslovi i Purkyni se mladý Rokitanský v té době vyjádřil dosti nechvalně. Kritizoval hlavně jejich malé zaujetí pro výuku. Své názory později zásadně změnil, Purkyně později ctil a v době, kdy to bylo v jeho možnostech, snažil se, aby byl plně veřejně doceněn, navzdory Purkyňově radikálním vlasteneckým postojům v období Bachova neoabsolutismu.⁷²

Sklony k anatomickému bádání a k patologické anatomii se údajně u Rokitanského, jak uvádějí Stefan a jeho spoluautoři, projevovaly už v mládí i tím, že o prázdninách prý rozpitval každé zvíře, které se mu dostalo do ruky.⁷³ Přejít na další studia do Vídně se stal pro chudého Rokitanského nutností, neboť jej tam na rozdíl od Prahy mohl podporovat jeho majetný strýc Alois Lodgman, dvorský tajemník. Studium ukončil roku 1827 dvěma rigorózními zkouškami s nijak zvláštními výsledky.

⁷¹ STEFAN, s. 78.

⁷² Tamtéž, s. 20.

⁷³ Tamtéž.

Po absolvování lékařské fakulty nastoupil do velmi chudě, až primitivně vybaveného Ústavu patologické anatomie ve Vídni, kde zejména díky profesoru Janu Wagnerovi, původem z Broumova, získal dobré základy v řadě směrů⁷⁴. Nedlouho po předčasném Wagnerově úmrtí byl roku 1834 Rokitanský jmenován mimořádným a roku 1844 řádným profesorem patologické anatomie.

Panuje všeobecná shoda, že na Rokitanského je nutno pohlížet jako na patologického anatoma, který oficiálně jako první začal užívat termín *medicina založená na důkazech*. Tento termín je dodnes v anglosaské i jiné odborné literatuře pod označením *evidence based medicine* uplatňován jako hlavní postulát vědecké medicíny a dodnes znovu a znovu podstupuje souboje s šarlatánskými a jinými nevědeckými postupy při diagnostice i léčbě. Právě v době psaní této práce zvítězil tento Rokitanského princip nad snahami o oficiální zavedení čínské medicíny do odborné české lékařské praxe. Současně se principy *evidence based medicine* řídili klinikové Josef Škoda, Ferdinand Hebra a mnozí další, kteří jejich způsob práce rychle převzali. Už jen tato skutečnost je Rokitanského trvalým vkladem do pokladnice moderní medicíny.⁷⁵ Odpovídá v dobrém slova smyslu pozitivistickému myšlení vědců Rokitanského doby, včetně tehdy nastoupivší pozitivistické historiografie rankeovské.

Profesor Karel Rokitanský byl zakladatelem orgánové patologie a je považován za největšího makroskopického patologického anatoma v historii.⁷⁶ Jeho stěžejním dílem je třísvazkový *Handbuch der pathologischen Anatomie*. Jednotlivé svazky tohoto významného vědecko-pedagogického díla byly vydány v letech 1842–1846. Vůdčí pruský chirurg té doby Bernhard von Langenbeck (1810–1887) a spolu s ním ve společném dopise profesoru Rokitanskému i tehdy ještě mladý pruský patolog a později zřejmě největší patolog všech dob, zakladatel moderní buněčné patologie, Rudolf Virchow (1821–1902), toto dílo velmi oceňovali: „*Vy jste svým na všechny časy vzorným popisem založil anatomické základy k vědění našemu o nemocech.*“⁷⁷

⁷⁴ Wagner pitval v roce 1827 Ludwiga van Beethovena.

⁷⁵ STEFAN a kol, s. 28.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

Vztah Rokitanského a Virchowa se však vůbec nevyvíjel idylicky, jak velmi detailně ve své práci rozebral Christian Andree, který pečlivě analyzoval soudobou korespondenci, týkající se těchto osobností i další primární prameny, týkající se jejich vztahu.⁷⁸ Virchow Rokitanského sice někdy odborně oprávněně, ale ne vždy korektním jazykem kritizoval, zejména pro jeho údajně nesprávný pohled na předpokládanou úlohu mezibuněčné substance při vzniku buňky a s tím související humorální teorii o kraziích.⁷⁹ Virchow, první důsledně mikroskopující patolog, shrnul svoji kritiku do věty: „*Rokitanski chce vysvětlit anatomické chemickým.*“⁸⁰ Pro lepší pochopení tohoto citátu i podstaty vědeckého sporu je třeba připomenout, že v té době měl Virchow k dispozici již poměrně dokonalé mikroskopy, zatímco chemie, jakou měl k dispozici Rokitanský, byla ještě v medicínské problematice značně nerozvinutá, ba primitivní. O biochemii nebylo lze ještě hovořit vůbec. V dnešní době imunohistoanalytických a dalších moderních biochemických metod na straně jedné a elektronové i další moderní mikroskopie na straně druhé by rozhodně anatomické nad chemickým nezískalo nadvládu. Hodnoceno však prismatem věd Rokitanského a Virchowovy doby, musel tehdy objektivní pohled dát za pravdu Virchowovi a učinil tak i skromný a objektivní Rokitanský sám.⁸¹

Některé formy uveřejněné kritiky nebo též vystoupení Virchowova studenta z Würzburgu, pozdějšího profesora Haeckela, ve vídeňském odborném tisku proti Rokitanskému i proti celé Vídeňské škole bylo daleko za hranicí korektnosti a objektivity, když Haeckel dosti nevybíravě použil slova „*česká klika v takzvané vídeňské škole*“.⁸² Starší a zralejší Rokitanský se však s kritikou, která byla v době po jaru národů již i nacionalisticky podbarvená, snadno vyrovnal. Ozvali

⁷⁸ ANDREE, Christian, *Rokitanski und Virchow, die Giganten der Pathologie in Disputatio*. In: Wiener medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 458–466.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ SABLÍK, Karl, *Karl von Rokitanski: Ausstellung anlässlich seines 200. Geburtstages in der Gesellschaft der Ärzte in Wien*. In: Wiener medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 375–476.

⁸¹ ANDREE, 467–468

⁸² ANDREE, s. 458–459. Haeckel v roce 1856 v hanlivém kontextu napsal: „*Tschechen Clique in sogenannten Wiener Schule.*“ V překladu: „*Česká klika v takzvané Vídeňské škole.*“ Projevil tak jednak nacionalistický protičeský postoj, zejména však značnou neúctu k Vídeňské škole, jejíž existence byla tehdy již ve světě s respektem uznávána. Andree ve své analýze primárních pramenů ani nepotvrdil, ani nevyvrátil, zda za tiskovým vystoupením Haeckelovým mohl stát samotný Rudolf Virchow, nicméně uznal tuto hypotézu za vhodnou pro další seriózní bádání.

se navíc i jiní odborní zastánci, např. profesor patologie Richard Heschl z Krakova, později působící v Olomouci, který se proti Haeckelovi ostře ohradil a doslova jeho argumentaci rozcupoval.⁸³ Na druhé straně posléze již zralejší Virchow sice odsoudil snahy Rokitanského o reanimaci prý prastarých humorálních teorií, avšak vysoce jej přesto ocenil, označuje jej za *Linného patologické anatomie*.⁸⁴ Stejně tak je ovšem zřejmé, že svoji tehdy moderní mikroskopickou histopatologii stavěl Virchow na Rokitanského makroskopických základech.

Rokitanský Virchowovu zbytečně ostrou kritiku své teorie o kraziích humorálního původu uznal a kapitolu o nich ze své světoznámé monografie v dalších vydáních vypustil. Dílo vyšlo v anglickém překladu v letech 1849 a 1854 v Londýně a v roce 1856 ve Filadelfii. Současně vyšlo italsky.

Na rozdíl od svých významných předchůdců, jako například velkého patologa 18. století Giovanniho Battisty Morgagniho (1682–1771), jehož dílo *De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis (O sídlech a příčinách nemoci skrze anatomické zkoumání)* bylo do té doby kánonem patologické anatomie, Rokitanský jako první aktivně soustavně spolupracoval s lékaři klinických oborů, a to velmi často přímo za jejich přítomnosti v pitevně. Ač sám byl patologický anatom, stál u zrodu patofyziologického nazírání na choroby a sám se zasadil o vznik institutu patologické fyziologie.⁸⁵ Tím položil základy k experimentální medicíně. B. Atalic a S. Fatovicová - Ferencicová v práci o kritice experimentů na zvířatech píše o „*Středoevropské medicínské tradici*“ a ztotožňuje ji s Druhou vídeňskou lékařskou školou.⁸⁶ O plném ztotožnění však není možné hovořit. Výstižnější je zřejmě vnímání termínu středoevropská tradice v tom smyslu, že šlo o rozšíření impulzů, vzešlých z Druhé vídeňské lékařské školy do širšího středoevropského prostoru, kde objevy spatřovaly

⁸³ STEFAN, s. 42.

⁸⁴ ANDREE, s. 459.

⁸⁵ PETERLIK, s. 467–471.

⁸⁶ ATALIC, B., FATONIC-FERENCIC, S., *Emanuel Edward Klein- the father of British microbiology and the case of the animal vivisection controversy of 1875*. In: *Toxicologic Pathology* 37, 2009, 6, s. 708–713.

světlo světa i v Bernu, Heidelbergu, Erlangenu, Lipsku, Praze, Vratislavi či Budapešti. Mnohé z nich ale byly známé v daleko širším měřítku.

Zakladatelé Druhé vídeňské lékařské školy prováděli sice experimenty na mrtvolách v pitevně, nikoli ale na zvířatech. K pozdější experimentální tradici této školy, de facto založené v třicátých letech 19. století Rokitanskim a Škodou, lze dle Atalice a Fatovicové- Ferencicové řadit vedle vídeňských patofyziologů Brückeho a Strickera, vysoce ceněných a podporovaných Rokitanským, též Francouze Magendieho a Bernarda.⁸⁷ Je také zřejmé, že Rokitanský od svého nazírání na potřebu chemie v medicíně neustoupil a věřil oprávněně v její budoucnost.

Rokitanski byl filozofem medicíny a proslul svým brilantním filosofováním při slavnostních rektorských a děkanských přednáškách na univerzitě.⁸⁸ Opíral se zejména o idealistickou filozofii Immanuela Kanta (1724–1804) a svého učitele teologie a matematiky v Praze, Bernarda Bolzana (1788–1848).⁸⁹ Rokitanský, tak jako jeho učitelé filosofického myšlení, byl idealistou, ale materialismus uznával při přírodovědném bádání. Lze vystopovat vzájemný oboustranný vliv s Arthurem Schopenhauerem (1788–1860), přinejmenším v poněkud melancholicky laděném Rokitanského pohledu na obraz světa.⁹⁰ Naopak Schopenhauer nejspíše od Rokitanského převzal názor o solidaritě všech živočišných druhů. Autor si netroufá rozhodnout otázku, do jaké míry byli oba ovlivněni Charlesem Darwinem a do jaké míry jeden každý s nich ovlivnil Darwina samotného. Jisté je, že Rokitanského filosofující přednášky o solidaritě živočišných druhů zaznívaly již na začátku padesátých let 19. století, tedy o několik let dříve, než Darwin publikoval svá zásadní díla, pojednávající o původu druhů (1858) a o původu člověka (1870).⁹¹ Ve slovnících a encyklopediích je Rokitanský proto uváděn nejen jako lékař, ale i jako filozof a též, jak bude rozebráno níže, jako politik. Nosné myšlenky Rokitanského filozofie, týkající se

⁸⁷ STEFAN, s. 46–48.

⁸⁸ SABLÍK, s. 476.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ STEFAN, s. 47–48.

⁹¹ Tamtéž.

svobody bádání, solidarity živých organismů a dalších témat lze nalézt ve stručné interpretaci u Stefana.⁹²

Pokud by bylo zapotřebí uvést a vysvětlit veškeré Rokitanského objevy na poli patologické anatomie, nestačily by desítky stránek. V limitované nelékařské kvalifikační práci postačí konstatování, že počet těchto objevů lze počítat na desítky. S odstupem času určitá část těchto objevů má význam spíše již jen pro historii oboru patologická anatomie a pro širokou praxi většinou pozbyla využití. Ve své době však tyto objevy výrazně posunuly medicínské bádání dopředu.⁹³

Ne nadarmo je Rokitanský vedle Virchowa a Morgagniho trvale pokládán za jednoho ze tří velkých otců zakladatelů moderní patologie a na rozdíl od zbývajících dvou navíc i patologické fyziologie. Do důsledků ovšem vzato i celé medicíny, která se od jeho doby o orgánovou patologickou anatomii i o patofyziologii stále opírala jako o jeden z pilířů. I v dnešní době nejmodernějších mikroskopů a imunopatologie je orgánová makroskopická patologie v řadě případů naprosto nezastupitelná. Například chirurgové se musejí, zejména v akutních situacích, opírat o makroskopické nálezy, umět je v několika chvílích správně posoudit a adekvátně se rozhodnout, jak je ošetřit.⁹⁴

Další velmi významnou stránkou Rokitanského vysoce moderního pohledu na medicínu je jeho již zmíněný interdisciplinární přístup. Ten je znovu právem zdůrazňován právě v současné době, kdy je medicína stále více a více atomizována a u specialistů a superspecialistů se vytrácí globální pohled na nemocného člověka jako na biologický a společenský celek, na integrovanou osobnost. V Rokitanského době se považovalo za samozřejmé, že lékaři jsou vzdělání v medicíně v celé její šíři. Nicméně Rokitanský však přesto zdůrazňoval, jak bylo již uvedeno, spolupráci patologa s klinikem v pitevně, tedy spolupráci dvou specialistů. Jen podrobné informace klinikovy mohly patologovi usnadnit práci a dovolovaly mu upřesnit správnou konečnou diagnózu. Zároveň byla zaručena okamžitá zpětná vazba ve prospěch dalších nemocných. Dnes se jedná o zdánlivou samozřejmost, některými dokonce v rozporu s autorovým

⁹² STEFAN., s. 30–39.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ PETERLIK, s. 467–471.

míněním považovanou za překonanou, avšak v době Rokitanského šlo o inovativní přístup. Až do jeho doby, pokud se pitvy vůbec konaly, velmi často pitvali klinikové své pacienty sami, takže nemohla být zaručena objektivita pohledu, anebo pitvy prováděli úřední lékaři bez konfrontace s pohledem kliniků.⁹⁵

S profesorem Hebrou Rokitanský podrobně systematizoval klasifikaci kožních nemocí a jejich patologicko-anatomické projevy a tím mu pomohl vytvořit do té doby nevídanou klasifikaci nesčetných chorob kůže a sestavit jejich rozsáhlý atlas. K Rokitanského odkazu se rovněž hlásí porodníci a gynekologové.⁹⁶

Ve své řeči na rozloučenou, kterou cituje Stefan, a kterou Rokitanský pronesl v roce 1875, tři roky před svou smrtí, shrnul své vědecké krédo: *„Pánové, práci ve vědě jste získali majetek, výzbroj, se kterou nastoupíte do boje. V každém stupni vývoje, v každém pokroku se skrývá útok na stávající hodnoty a tím výzva k boji. Pokrok dříve nebo později zvítězí, a je svým způsobem bezohledný vítěz, ne jinak než vítěz v bojích o život v organické přírodě. Zápasu se nelze vyhnout, a kdo není dost silný, bude poražen. Boj ved'te čestnými zbraněmi a mějte na zřeteli, že v čestném boji spočívá zušlechtění nastupujícího pokolení, a že platí, když ne v čele, tak stát pokroku po boku. Touha po svobodě se prolíná celou naší dobou a tato touha obsahuje rovnost.“*⁹⁷

Stejně jako Škodovi, dostalo se i Rokitanskému čestného členství v mnoha významných zahraničních společnostech, postupně v Paříži, Bostonu, Petrohradu, Štrasburku a Londýně. Čestný doktorát lékařství obdržel již v roce 1848 v Praze a následovaly též čestné doktoráty filozofie v Jeně, Krakově a rovněž v Praze, tam při příležitosti jeho sedmdesátin. Různá vysoká vyznamenání obdržel od panovníků nejen v Rakousku, ale také v Řecku, Rusku, Mexiku a Italském království. Roku 1874 byl v Rakousku nobilitován do stavu svobodných pánů.

⁹⁵ STEFAN, s. 30.

⁹⁶ SCHALLER, Anton, *Reflexionen des Frauenarztes der Gegenwart auf pathologisch-anatomische Lebenswerk Carl Freiherr v. Rokitanskys*, In: Wiener medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 477–481.

⁹⁷ STEFAN, s. 48.

3.3 Profesor Ferdinand Hebra

Ferdinand Hebra (1816–1880), rodák z Brna, původně syn svobodného důstojníka rakouské armády Jana Hebry a vdané matky Aloisie Schwarzmannové. Prožil dětství a mládí pod jménem Ferdinand Karl Franz Schwarzmann. Otec Jan Hebra, Čech ze severní Moravy, 14 let čekal, než v roce 1830 Ferdinandova matka ovdověla, aby se s ní konečně z lásky oženil a svého čtrnáctiletého syna tím plně legitimizoval. Matka však po třech letech zemřela a tak Ferdinand dospíval ve Štýrsku, kde jeho otec jako voják sloužil. Díky jeho péči tam také syn vystudoval gymnázium a poté medicínu ve Vídni. V průběhu studií přijal otcovo jméno Hebra, které, zdá se, signalizuje židovský původ z otcovy strany.⁹⁸

Hebra byl žákem Škodovým, který se na své klinice též zprvu sám zabýval kožními chorobami. Crissey a Parset ve své reminiscenci, věnované Ferdinandu Hebrovi, mimo jiné uvádějí, že když tento začínající lékař poprvé přišel na Škodovu kliniku, byl fascinován bohatostí jeho sbírky patologických nálezů při kožních chorobách.⁹⁹ Škoda však záhy velmi prozíravě usoudil, že je nutné obor dermatologie oddělit od vnitřního lékařství, byť mnohé kožní a pohlavní choroby měly a mají stále své interní formy a projevy. I v tomto prozíravém průkopnickém činu jej podpořil Ludwig von Türkheim.

Hebra, kterému Škoda celý vyčleňující se obor svěřil, tím dostal do vínku Škodův precizní systém práce a obdobně jako jeho učitel využíval úzkou spolupráci s patologickými anatomy v čele s Rokitanským. Přenesl později tento způsob práce i na svého zetě, vynikajícího dermatologa maďarského původu Moritze Kaposiho (1837–1902). Ten je dodnes hojně citován v literatuře, týkající se AIDS, neboť speciální kožní sarkom (typ zhoubného kožního nádoru, objevený pod Hebrovým vedením) a nazvaný Kaposiho jménem, je jedním z typických signifikantních projevů této choroby. Jiné své následníky motivoval Hebra k výzkumu tehdy značně rozšířené syfilidy.

⁹⁸ V již výše citované a kritické připomínce podrobené syntéze Veberově a kol. *Dějiny Rakouska* bylo na straně 457 vedle jiných nepřesností Hebrovo příjmení zkomoleno na Heber.

⁹⁹ CRISSEY, John, Thorne, PARISH, Lawrence Charles, *Ferdinand Hebra. A Reexamination of his Contributions to Dermatology*. In: *International Journal of Dermatology* 10, 1980, s. 585-588.

Škoda zvolil Hebru pro tento velmi nepopulární, nesnadný a naprosto nový úkol, neboť si povšiml, jak usilovně se mladý Hebra věnuje značně podceňovanému problému léčení tehdy velmi rozšířeného svrabu. Jiní lékaři touto problematikou opovrhovali a vyhýbali se jí. Hebra objevil, že původcem svrabu je parazit, dnes běžně označovaný jako zákožka svrabová a vedle již známé léčby sirnými mastmi se snažil uplatnit i hygienická opatření po vzoru Ignáce Semmelweise, jakkoli ovšem odlišnost chorob bakteriálních a parazitárních je nasnadě.

Profesor Hebra v obdivuhodně rychlém čase utřídil do té doby všechny známé kožní choroby a jejich příčiny a zavedl klasifikaci makroskopických kožních změn, která je dodnes užívána. Do té doby byl pohled na nemoci kůže velmi chaotický, často dokonce terminologicky i věcně zmatečný. Některé nemoci popsal Hebra sám a jsou mu navždy připsány jako prioritní objevy. Při klasifikaci patologicko-anatomických podkladů kožních chorob spolupracoval Hebra úzce s patologem Karlem Rokitanským a právě proto byla jeho práce zřejmě tak výrazně úspěšná.¹⁰⁰ Již ve 33 letech byl doktor Hebra oprávněně jmenován profesorem.

Po boku svého učitele a posléze staršího kolegy a přítele Josefa Škody Ferdinand Hebra vehementně obhajoval vědeckou pravdu Ignáce Semmelweise a získal si tím časem rovněž nemalý respekt. O tom, jak při tom využil svou pozici editora respektovaného časopisu, byla již zmínka výše. Mezioborovou spoluprací, jejímž živým tmelem a koordinátorem byl Rokitanský, nastartovala a usnadňovala zajisté i spolupráce a soudržnost krajanská, od počátků hlouběji utvrzená osobními přátelstvími.¹⁰¹

Hebrova slavná učebnice dermatologie, později modernizovaná za spolupráce jeho zetě Moritze Kaposiho, byla vydána vedle němčiny i v angličtině, francouzštině, italštině a ruštině. Právě na vznik ruské dermatologické školy měl Hebra mimořádný vliv, jak uvádějí Betehtin, Borodulin a Paškov. U nich se

¹⁰⁰ CRISSEY , s. 585-588

¹⁰¹ Tamtéž.

dokonce objevuje termín Česká škola.¹⁰² V jejich pohledu byl hlavou Druhé (Nové) vídeňské lékařské školy Rokitanský a vedle Škody a Hebry k jejím nejvýznamnějším osobnostem řadí tito autoři také Jana Oppolzera. Betehtin a spoluautoři připomínají ruské lékaře A. G. Polotebnovova a A. I. Pospelova, kteří po studiích u Hebry ve Vídni založili moderní dermatologické školy v Petrohradě a v Moskvě.¹⁰³ Britové Crissey a Parsch uvádějí Hebrovu klasifikaci dvanácti skupin kožních onemocnění, kterou, jak tito autoři píší, již záhy po jeho smrti převzala v roce 1886 prestižní Nová Sydenhymova společnost v Londýně.¹⁰⁴

3.4 Profesoři Josef Hyrtl a Jakob Kolletschka

Ani Josef Hyrtl (1810–1894), ani Jakob Kolletschka (1803-1847) nebývají mnohdy řazeni mezi hlavní zakladatele Druhé vídeňské lékařské školy, ale Erna Lesky, autorka určitě velmi zasvěcená, je tam řadí. Mnoho poznatků, zčásti v této práci uvedených, svědčí o tom, že má pravdu. U každé z těchto dvou osobností jsou k jejich opomíjení poněkud jiné důvody. Autorova interpretace je však poněkud jiná a velmi se blíží pohledu Leskyové.¹⁰⁵ Soudím, že oba byli tak úzce spojeni s výše uvedenými třemi hlavními zakládajícími osobnostmi Druhé vídeňské lékařské školy, že je nutné je jednoznačně uvádět po jejich boku.

Hyrtlůva učebnice lidské anatomie a Kolletschkova veřejně prioritně vyslovená hypotéza o přenosu živých neviditelných původců infekčních chorob nečistýma rukama, patří do základních stavebních kamenů této školy. O jejich díle a významu lze nalézt zmínky též na jiných místech této práce. Osud Koletschkův byl mimořádně krutý. Dva roky před ním se stejným způsobem jako on poranil v pitevně i profesor Rokitanský. I u něj sepse dospěla až do stadia se septickou žloutenkou, přesto však jakoby zázrakem tuto těžkou celkovou infekci přežil.¹⁰⁶ Kolletschka takové štěstí neměl.

¹⁰² BETEKHTIN, Michail Sergejevič., BORODULIN, Vladimir Ivanovič., PASCHKOV, Konstatntin. Alexejevič, *The new Vienna medical school and its role in genesis of the Moscow and St. Petersburg dermatological school*. In: *Problemy Sotsiolnoi Gigieny i Istorija Mediciny* 2, 2014, s. 45-49.

¹⁰³ BETECHTIN a kol., tamtéž.

¹⁰⁴ CRISSEY, s. 586.

¹⁰⁵ LESKY, s. 123.

¹⁰⁶ STEFAN, s. 641.

U Josefa Hyrtla stejně jako u jiných osobností, narozených v Rakousku nebo v Rakousku-Uhersku, je mnohdy velmi obtížné, určit jednoznačně jejich národnost. Hyrtl se narodil v Eisenstadtu v Burgenlandu, tedy v tehdejších Uhrách, když tam jeho otec působil jako hudebník v kapele hraběte Esterházyho. Hyrtlův děd působil jako hudebník v Londýně a díky tomu zřejmě ještě používal své příjmení ve znění Hirtl. Zatímco Gerald Wiest z Vídně a Robert W. Baloh z Los Angeles¹⁰⁷ ve společné práci uváděli, že Hyrtlovými předky byli dolnorakouští rolníci, brněnský autor Vladimír Zapletal naopak tvrdil, že Hyrtlovi předkové byli rolníci slováckého původu (myšleno z Moravského Slovácka) a opírá své tvrzení o Sborník Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí z roku 1902. Dodává navíc, že nejde o názor ojedinělý.¹⁰⁸

Významné je Hyrtlůvo vědecko-pedagogické působení na pražské univerzitě v letech 1837 až 1845. Vztah k českému národu dovozuje Zapletal z Hyrtlových citátů, který zprostředkoval jeho žák docent Wankel, jako například v Hyrtlově řeči o Praze: „*Tam prožil jsem svá nejlepší léta, tam jsem byl šťasten a nikdy jsem neměl odtud odejít.*“ Pokračování citátu: „*Řekni přáteli, že to byl pro mne šťastný den, když náš císař vrátil čackému národu jeho klenot – Karloferdinandu, která nebyla nikdy německou universitou a byla mu odňata, aby z ní byla udělána universita německá.*“¹⁰⁹ A další citát z Wankela, zachovaný Zapletalem: „*Váš přátelský pozdrav obnovil v mé paměti léta, která jsem strávil na Vaší fakultě jako profesor. Byla nejšťastnějšími v mém životě. Od té doby hluboká propast rozdvojila nejvznešenější klenot rakouského císařství k největšímu žalu mému a všech přátel Čech. Kéž nevykoná démon rozkolu na vědecký život a působení vlivu škodného!*“¹¹⁰

Zapletal, opíraje se o Wankelovy vzpomínky na Hyrtla, uvažoval, zda se v těchto citátech neprojevuje český původ Hyrtlův více než v jeho sporné genealogii a dokonce činí krátký exkurs k osobnosti již dříve zmiňovaného

¹⁰⁷ WIEST, Gerald, BALOH, Robert, W, *The Personal and Scientific Feud between Ernst Brücke and Josef Hyrtl*. In: *Otology and Neurology*, 27, 2006, s. 570 – 575.

¹⁰⁸ ZAPLETAL, Vladimír, *Doc. Jindřich Wankel a prof. Josef Hyrtl*. In: *Časopis lékařů českých* 110, 1971, s. 739–740.

¹⁰⁹ ZAPLETAL, s. 740.

¹¹⁰ Tamtéž.

Rudolfa Virchowa, který, ač byl jednoznačně považován za Prusa a po roce 1871 tudíž za Němce, nezapomínal na svůj polský původ a při své návštěvě Národopisné výstavy v Praze v roce 1893 vydal nestranné a krásné svědectví o kulturním snažení českého národa.¹¹¹ O Hyrtlovi a jeho českém původu slyšel v letech 1969 až 1975 autor vyprávět i oficiálně přednášet své učitele anatomie a histologie profesory Jaroslava Kosa, Jiřího Heřta a Jaroslava Slípku.¹¹²

Hyrtl je považován za nejvýznamnějšího anatoma 19. století. Jeho učebnice lidské anatomie se za jeho života dočkala dvaceti vydání a vyšla skoro ve všech tehdy známých kulturních jazycích. O ni a o příručku topografické anatomie se tehdy opírali všichni významní chirurgové. Již ve svých 27 letech byl Josef Hyrtl jmenován profesorem a poté strávil oněch výše citovaných osm šťastných let v Praze. Po návratu do Vídně se zařadil po bok skupiny hlavních zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy a posílil ji zejména na univerzitě při zavádění reformy. Anatomie, jak známo, otevírá náročné studium medicíny a reformy se jí tedy dotýkají na samém začátku studia. Za vůdce skupiny reformátorů, kam se Hyrtl zařadil, je Patzeltem označen Karel Rokitanský.¹¹³

Hyrtl ve svých sbírkách díky své vynikající preparační a konzervační technice shromáždil přes 5000 anatomických preparátů, původem od myši až po slona. Řada z nich se soustředila na vestibulární aparát, což je z hlediska preparační techniky obzvláště delikátní a náročné ústrojí. V roce 1848 mu rozvášnění revolucionáři zapálili dům a velkou část těchto vzácných sbírek a dokladů Hyrtlovy virtuózní preparační techniky a píle zničili. Přesto je do konce svého působení na univerzitě dokázal obnovit. Hyrtl tuto ztrátu zprvu nesl velmi těžce, dočasně se uchýlil k alkoholu a upadal do depresí, ale brzy se vzpamatoval a pak dále patřil k významným osobnostem univerzity.

Později už stál spíše mimo hlavní proud Druhé lékařské vídeňské školy. Přispěl k tomu i vleklý osobní i vědecký spor s profesorem Ernstem Wilhelmem von Brückem, zakladatelem experimentální patofyziologie, kterého v jeho

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Osobní svědectví a poznámky autorovy z přednášek citovaných významných osobností Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni z let 1969–1975.

¹¹³ PATZELT, Viktor, *Josef Hyrtl. Sein Werk nach 100 Jahren*. In: *Anatomischer Anzeiger* 103, 1956, 5-9, s. 160–175.

vědeckých snahách podporoval velký přívrženec patofyziologie Karel Rokitsanský. Zdánlivě nevinný spor, týkající se vytí trápených psů při Brückeho experimentech na zvířatech, která svým nářkem rušila Hyrtla při práci na anatomických preparátech, přerostl ve spor ideový, mezi vitalistickým nazíráním Hyrtlovým a naturalistickým Brückeho a přesunul se posléze na akademickou půdu. Nikdo z něj však nevyšel jako vítěz. Brücke byl nakonec povýšen do šlechtického stavu a na doporučení Rokitsanského získal další významná postavení, zatímco Hyrtl byl až do konce kariéry milován svými studenty, respektován chirurgy a mimořádně oblíben občany Perchtoldsdorfu, kde dožíval a díval se s kopců na své, v té době již oficiálně uherské rodiště Eisenstadt, nedaleko za Litavou. Podrobnější exkurs do tématu sporů obou významných vědců by nepochybně vydal na desítky stránek a výrazně by přesáhl limitovaný rozsah této kvalifikační práce.¹¹⁴ Velké množství Hyrtlových žáků ovlivnilo vývoj anatomie a výchovu lékařů až do dnešních dnů.¹¹⁵

Zásadní fakta o předčasně tragicky zemřelém a proto poněkud méně známém spoluzakladateli Druhé vídeňské lékařské školy profesoru Jakobovi Kolletschkovi byla již uvedena, zejména v souvislosti s inspirací Ignáce Semmelweisse k jeho bádání nad příčinou horečky omladnic a s výzkumem chorob osrdečníku ve spolupráci s Josefem Škodou. Zasloužil se přitom nepřímou o světovou proslulost Josefa Škody, když mu pomáhal objasnit příčiny poslechových perikardiálních třecích šelestů. Erna Leskyová, stejně jako bylo uvedeno výše u Josefa Hyrtla, řadí i Kolletschku k reformátorům Vídeňské univerzity, tedy po bok hlavních zakladatelů Druhé vídeňské lékařské školy a to bez ohledu na skutečnost, že hlavní části reformy proběhla až po roce 1848, tedy nejméně dva roky po Kolletschkově smrti a v mnoha ohledech i o řadu let později.¹¹⁶

¹¹⁴ PATZELT, s. 174.

¹¹⁵ Nejslavnějšími Hyrtlovými žáky byli C. Toldt, E. Zuckerkandl, F. Hochstetter, J. Tandler a E. Pernkopf. Autor osobně vlastní slavný Toldtův a Hochstetterův anatomický atlas, z jehož 25. modernizovaného vydání, v létech 1969 až 1970 studoval anatomii. První vydání připravili v roce 1900 Toldt s Hochstetterem za využití Hyrtlových studií. Jde o další příklad, kdy velké dílo reprezentantů Druhé vídeňské lékařské školy přečkalo přinejmenším do druhé poloviny dvacátého století.

3.5. Méně známé osobnosti Druhé vídeňské lékařské školy

V této části třetí kapitoly jsou uvedeni další významní lékaři, kteří byli spolupracovníky nebo bezprostředními žáky zakladatelů a bez nichž by Druhá vídeňská lékařská škola nedosáhla své síly, šíře a neobvyklého významu. Nemají-li být tato jména vůbec vynechána a nemá-li být práce neúměrně rozsáhlá, nezbyvá, než se v tomto přehledu uchýlit k jisté zjednodušující formě, připomínající postup, užívaný v encyklopediích.

František Kuržak (1801, Praha Podskalí – 1868, Vídeň) – farmakolog a průkopník toxikologie. Jak je níže uvedeno v souvislosti se Škodovým terapeutickým nihilismem, moderní farmakologie byla tehdy na počátku svého vývoje, avšak toxikologie měla mnohem delší tradici. Byla empiricky pěstována přinejmenším od doby Mitridata, krále pontského, tedy od přelomu 2. a 1. století před naším letopočtem, od něhož se zachoval dodnes používaný termín dryák (původní označení theriak). Mitridates jej užíval jako univerzální antidotum. Kuržak, stejně jako u farmakologie, začal v toxikologii aplikovat moderní chemické postupy. Právě s dryáky a jinými neodůvodněnými léčebnými postupy bojoval Josef Škoda, jak je uvedeno níže.

Jan Dlahý (1808, Plzeň – 1888, Vídeň) – patolog, státní a soudní lékař a nástupce Kolletschkův. Pojem státní lékař můžeme přirovnat k dnešnímu označení hygienik, který začal být užíván až koncem 19. století. Dlahý byl opakovaně děkanem Vídeňské lékařské fakulty a v tomto smyslu pokračovatelem Rokitanského. Pro svůj plzeňský původ byl blízkým přítelem Josefa Škody.¹¹⁶

Jan (v cizí literatuře Johann) Oppolzer (1808, Nové Hrady – 1871, Vídeň) – internista, zprvu mladší spolupracovník Škodův. Nevyrostl medicínsky ve Vídni, nýbrž přišel do hlavního města rakouské monarchie přes saské Lipsko z Prahy.¹¹⁷ Na zásah Škodův, jehož klinika časem kapacitně nedostačovala obrovskému náporu pacientů, studentů i návštěvníků Škodových světoznámých kurzů z domova i ze zahraničí, byla pro Oppolzera ve Vídni zřízena nová klinika vnitřního lékařství, kde profesor Oppolzer dosáhl rovněž velkého věhlasu a také

¹¹⁶ LESKY, s. 123.

¹¹⁷ KÄSTNER, Ingrid, *Johann von Oppolzer (1808–1871) als Direktor der Medizinischen Klinik an der Universität Leipzig*. In: *New. Times of Medicine*. 2007, 2, s. 50–61.

neobyčejné oblíbenosti pacientů. Rovněž v profesorském sboru lékařské fakulty zaujímal po boku Škodově významnou pozici. Už proto si v tomto stručném přehledu zaslouží poněkud větší pozornost než ostatní z uvedených. Pokračoval v principech zahájených Škodou s tím rozdílem, že nebyl natolik vyhraněným terapeutickým nihilistou, jak bylo u Škody popsáno a diskutováno výše. Mimo jiné hojně využíval vodoléčbu a léčbu pohybem, metody tehdy nové, ale i dnes stále respektované. Opíral se i o poznatky známého empirického léčitele Viléma Priesnitze, jehož metody neváhal aplikovat v klinické praxi.

František Piřha (1810, Řákoň u Klatov – 1875, Vídeň) – chirurg, gynekolog, literát. První velmi významný a respektovaný český chirurg a gynekolog. Neuspěl sice v šedesátých letech ve významném soupeření o místo přednosta Druhé chirurgické univerzitní kliniky ve Vídni proti Theodoru Billrothovi, ale velmi korektně s ním i poté spolupracoval, například při společném vydávání odborného časopisu *Handbuch der allgemeinen und speziellen Chirurgie (Příručka obecné a speciální chirurgie)*.¹¹⁸

Anton Jaksch (1810, Stráž pod Ralskem – 1887, Luhov u Plzně) – internista, později rektor pražské univerzity.¹¹⁹ V očích české historičky lékařství Ludmily Hlaváčkové je Jaksch hodnocen neobyčejně kladně, avšak přihládneme-li k nepochybně fundovanému názoru profesora vnitřního lékařství Pavla Lukla z roku 1971, v němž jeho autor nezamlčel nečistou Jakschovu hru vůči Škodovu žáku profesoru Hamerníkovi, je to osobnost určitě alespoň zčásti rozporuplná.¹²⁰

Ferdinand Arlt (1812, Horní Krupka – 1887, Vídeň) – významný oční lékař a ve své době moderní a vysoce progresivní úspěšný operátor očních chorob. Zakladatel lokální kokainové anestezie při očních i jiných operacích. Škoda jej v jeho začátcích nepřímo finančně podporoval.

Alois Bednář (1816, Potštejn – 1888, Vídeň) – pediatr, jenž v letech 1850 až 1853 sepsal čtyřdílnou monografii *O nemocech novorozenců a kojenců* a následně v roce 1856 *Učebnici dětských chorob*.

¹¹⁸ STEFAN, s. 44.

¹¹⁹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Slavný otec slavného syna Prof. med. Dr. Anton Jaksch (1810–1987)*. In: Zdravotnické noviny, letní příloha, 26. 7. 2010, s. 13–14.

¹²⁰ LUKL, Pavel, *Vnitřní lékařství*, Praha 1971, s. 42.

Vojtěch Duchek (1824, Praha – 1882, Vídeň) – internista, neurolog, nástupce Škodův na jeho vídeňské univerzitní interní klinice. Už v roce 1860 ve snaze rozvíjet dále Druhou vídeňskou lékařskou školu vyzýval, aby „*učedníci a epigoni neustrnuli na výsledcích svých velkých mistrů [Rokitanského a Škody], i k potřebě opustit vyšlapané stezky a hledat nové směry.*“¹²¹

František Chvostek (1834, Místek – 1884 Vídeň) – internista, neurolog. Zasloužil se o vyčlenění neurologie z vnitřního lékařství podobně, jako to dříve učinil Hebra v případě dermatologie. I dnes lékaři znají a využívají v diagnostice Chvostkův příznak při primární či sekundární tetanii, například při náchylnosti ke křečím po příliš radikálních operacích štítné žlázy.¹²²

Profesoři Škoda, Rokitanský i Hebra měli samozřejmě rovněž mnohé žáky a pokračovatele, jejichž původ nebyl český a kteří rovněž dosáhli významné úrovně. Někteří z nich se dokonce uplatnili v Praze. Níže je uveden jen jednoznačně nejvýznamnější z nich, světově dodnes proslulý Ignác Semmelweis, který ovšem neměl s Prahou nic společného. Je uveden proto, že se sám nesmazatelně zapsal do dějin lékařství a to právě s významnou podporou Škodovou, Rokitanského a Hebrovou, bez níž by se tak bylo stalo jen stěží.

¹²¹ STEFAN, s. 45.

¹²² Tamtéž

3.6 Významní mladší pokračovatelé Druhé vídeňské lékařské školy a její završení

Po úspěšném zápase Škody, Rokitanského a Hebry o Semmelweisovu vědeckou pravdu převládl v 50. letech 19. století na Vídeňské univerzitě vzdor obecně zatuchlým politickým poměrům tvůrčí duch, který postupně přijali pod vlivem Čechů i lékaři dalších národů, včetně zprvu odmítavých či zdrženlivých domácích rakouských Němců. Vídeňská lékařská škola proslula jako nejlepší v Evropě, tudíž ve své době i na celém světě. Navazující generace této školy, reprezentovaná zejména jmény chirurgů Theodora Billrotha (původem Prus, později říšský Němec) a Eduarda Alberta (Čech), prostřednictvím svých žáků rozšířila další moderní metody vídeňské medicíny do celého světa. Stalo se tak těsně před obdobím, v němž vůdčí roli začala zvolna přebírat lékařská věda německá a rychle se rodila i moderně vybavená a progresivně vedená pracoviště v USA.

Tuto stručně koncipovanou práci, zaměřenou hlavně na období 1839–1871, by tedy ovšem nebylo možné považovat za kompletní, kdyby nebyla alespoň ve vší stručnosti doplněna údaji o mladší generaci, která koncem šedesátých a začátkem 70. let ve Vídni zahajovala svoji dráhu a završila průkopnické dílo generace starší.

Na samém počátku je nutno zdůraznit, že v té době přebírala dominanci v medicíně chirurgie. Jedním z impulsů, specifických pro Vídeň, byla již uvedená nedůvěra Škodova a jeho žáků k neprověřené a nezřídka škodlivé farmakoterapii i jiným zastaralým léčebným postupům a zároveň nedostatek prověřených a účinných léčebných prostředků. Je však samozřejmé, že rozvoj chirurgie podnítil i rozvoj celkové i místní anestezie, Listerova antiseptiky a rychle se šířící nadějně zprávy o úspěších tohoto invazivního oboru u různých chorob. Velkým impulsem byly i obě velké války v létech 1866 a 1870–1871 i předchozí válka krymská, po níž zakladatel ruské moderní chirurgie Nikolaj Ivanovič Pirogov označil válku za *traumatickou epidemii*. Zároveň nutno konstatovat, že vedle uvedených osobností českého původu se již velmi výrazně uplatňovali i

lékaři domácí a lékaři dalších národností, kteří do Vídně přišli za vzděláním nejvyšší kvality i za kvalitním profesním uplatněním.¹²³

Na prvním místě je mezi nimi nutné jmenovat Theodora Adalberta Christiana Billrotha (1829, Bergen, Rujana, tehdy Prusko – 1894, Opatia, dnes Slovinsko), který byl nejen velmi významným chirurgem a lékařem 19. století, ale i výborným mikroskopujícím histologem, literátem, organizátorem, muzikologem, klavírním virtuosem, jehož jako kritika respektoval i jeho osobní přítel Johannes Brahms, zakladatelem časopisů i vzdělávacích institucí pro lékaře i sestry, stejně jako mecenášem vědy i umění. Jeho žáci přenesli moderní chirurgii i všeobecné principy Druhé vídeňské lékařské školy do Německa (Vincenz Czerny), na německou část univerzity v Praze (Johann Gussenbauer), do Vratislavi a odtud do Polska i Německa, (Johann Mikulicz-Radecki), do Švýcarska (Theodor Kocher), do Spojených států amerických (William Halsted) a do mnoha významných měst Rakouska-Uherska.¹²⁴ O Billrothův příchod z Curychu do Vídně v roce 1867 se zasloužili ve vědecké radě univerzity zejména Josef Škoda a Karel Rokitanski a tuto skutečnost lze považovat za další z jejich zásadních činů.

Při výše diskutovaném takzvaném terapeutickém nihilismu Škodově a některých jeho žáků, je právě nasměrování terapie k chirurgickým metodám, o které se angažováním Billrotha do Vídně oba zasadili, nejlepší odpovědí těm, kteří zejména Škodu, coby údajně staromódního podivína, odsuzovali za terapeutický nihilismus. Při nedostatku účinných léků v 19. století byla jeho orientace na dynamicky se rozvíjející chirurgii tím zjevně nejmodernějším, co mohl ve své době zvolit. Skutečnost, že o mnoho desetiletí později byly opět mnohé operace vytlačeny účinnou konzervativní léčbou, nic nemění na Škodově a Rokitanského dobovém moderním a progresivním postoji.

Hlavní Billrothovy objevy a úspěchy spadají sice až do období po roce 1871, stejně jako u všech níže uvedených dalších osobností, avšak jejich podhoubí, rozrůstající se ihned po roce 1867, je zásadně ovlivněno vrcholem Druhé

¹²³ LESKY, s. 123.

¹²⁴ NOVÁK, Karel, *Theodor Billroth, Titan der Chirurgie aus tschechischer Sicht*, Příbram, Plzeň, Wien 1999, s. 9–10.

vídeňské lékařské školy i osobními přímluvami jejích vlivných představitelů, kteří pro ně zakladatelskou organizátorskou a reformátorskou prací i svým vlivem připravili podmínky.¹²⁵

Ke konci období, kterým se hlavně zabývá tato práce, proběhla prusko-francouzská válka. Billroth v ní dobrovolně působil jako rodilý Prus na straně pruské v nemocnicích v Manheimu a Weissenbergu, a jak mu bylo vždy vlastní, přesně statisticky dokumentoval veškerou problematiku válečné chirurgie, v jejímž víru se ocitl. Vedle Rusa Nikolaje Ivanoviče Pirogova (1810–1881), jehož lze řadit k Berlínské chirurgické škole, je možné tedy i Theodora Billrotha označit za jednoho z významných zakladatelů válečné chirurgie, tohoto náročného a nezdárka i nebezpečného odvětví medicíny. Vrcholné chirurgické Billrothovy úspěchy již ovšem spadají do období po roce 1871.¹²⁶ Byly o nich publikovány desítky prací a vedle již citované studie autora této práce je shrnul například Daniel Roses.¹²⁷

Eduard Albert (1841, Žamberk – 1901, rovněž Žamberk) byl český chirurg, politik, básník, mecenáš, vlastenec, Billrothův mladší konkurent ve Vídni, učitel významného českého chirurga Karla Maydla. Byl nazýván „Hyrtlem chirurgie“ pro své precizní anatomické znalosti. Jako student a začínající nadaný chirurg byl účinně podporován svým významným krajanem z východních Čech, profesorem Karlem Rokitanským.¹²⁸ Byl zapisovatelem pitev v jeho ústavu a tím se významně vzdělal a zocelil pro své náročné povolání. Ještě více než u staršího Billrotha spadá převážná část Albertova života a díla do období, kterým se již tato práce nezabývá, avšak je nutné jeho osobnost v této práci uvést, aby byla zřejmá jasná návaznost na Druhou vídeňskou lékařskou školu a ukázáno pokračování jejích principů v budoucnosti. Totéž platí i o Karlu Maydlovi. O Albertově střetu s Vincenzem Czernym je pojednáno níže. Opodstatnění zařazení

¹²⁵ Tamtéž, s. 8.

¹²⁶ Nikolaj Ivanovič Pirogov, současník Druhé vídeňské lékařské školy, je považován za zakladatele ruské chirurgie a moderní válečné chirurgie. Vyšel z berlínské Langenbeckovy školy, stejně jako mladší Billroth. Obrovské zkušenosti z válečné chirurgie získal Pirogov v krymské válce. O jeho doktrínu systému etapového léčení s odsunem dle určení se opíraly armády více než 150 let. I moderní armády NATO z něho dosud čerpají v různých moderních modifikacích.

¹²⁷ ROSES, Daniel F., *On the Sesquicentennial of Theodor Billroth*, In: *The American Journal of Surgery* 138, 1979, s. 704–709.

¹²⁸ JIRÁSEK, Arnold, *Eduard Albert*, Praha 1941.

Alberta a jeho současníků Billrotha, Czernyho, Maydla a mnohých dalších do pozdního období Druhé vídeňské lékařské školy lze opřít i o citát z Arnolda Jiráska: „*Jako ředitel I. chirurgické kliniky vídeňské zahajuje svou práci ještě v plném doznívání záře velkých a osvícených racionalistů K. Rokytanského a J. Škody.*“¹²⁹

Je zapotřebí upřesnit, že Albert se ujal místa přednosta I. chirurgické kliniky ve Vídni 2. května 1881. O to více platí tedy citované Jiráskovo konstatování o doznívání záře, které tudíž začalo již dříve, zejména krátce po roce 1871, jímž je ohraničeno období, kterému se nejvíce věnuje tato práce. Na tomto místě stojí za připomenutí, že Rokytanský zemřel v roce 1878 a Škoda v roce 1881 a tedy že ve druhé polovině 70. let 19. století byli oba již nějakou dobu mimo aktivní službu.

Další z významných následovatelů Druhé vídeňské lékařské školy, Vincenz Czerny (1842, Trutnov – 1916, Heidelberg) přešel jako student z pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity do Vídně a graduoval tam pod vedením již výše zmíněného patofyziologa Ernsta Wilhelma von Brückeho.¹³⁰ Czernyho rozhodnutí pro dráhu chirurga ovlivnily jednak přednášky topografické anatomie profesora Josefa Hyrtla a také jeho účast v prusko-rakouské válce v roce 1866, při níž působil v polní nemocnici na rakouské straně, v blízkosti svého rodiště Trutnova. Po porážce Rakouska rozšířil své vzdělání u věhlasných německých chirurgů Karla Thiersche v Lipsku, Bernarda von Langenbecka v Berlíně a Richarda Volkmana v Halle. Co jméno, to dodnes výrazná stopa v chirurgii. Registroval sice vzestup německé chirurgie, ale přesto se nejprve vrátil do Vídně a stal se asistentem internisty Johanna Oppolzera a poté neprogresivnějšího chirurga tehdejší doby, Theodora Billrotha.¹³¹ Spolu s ním se též na straně Pruska účastnil války v polních nemocnicích ve Weisenbergu a Manheimu prusko-francouzské války.¹³²

¹²⁹ JIRÁSEK, s. 309.

¹³⁰ GOLDWYN, Robert, M., *Vincenz Czerny and the Beginnings of Breast Reconstruction*. In: *Plastic and Reconstructive surgery*, 61, 1973, 5, s. 673 - 681

¹³¹ WILLEKE, Friedrich., LEHNERT, Theodor., *Vincenz Czerny: carrying concepts into the 21st century* In: *European Journal of Surgical Oncology* 23, 1997, s. 253-256.

¹³² NOVÁK, Karel, s. 8 a 22.

Chirurg Vincenz Czerny proslul zejména jako zakladatel onkologie jakožto specializované disciplíny, jako organizátor i jako průkopník originálních rekonstrukčních metod.¹³³ Právem se k němu hlásí více Němci než Češi, neboť až v Heidelbergu a v jejich službách se stal světoznámou osobností. Přinejmenším napůl český původ však nelze zpochybnit. Byl jedním z neúspěšnějších a nejnadanějších žáků Billrothových a ještě za svého působení na jeho klinice ve Vídni provedl virtuózně náhradu odstraněného hrtanu moderní speciální kanylou, která umožňovala pacientovi mluvit.¹³⁴ Vlastní medicínské a vědecké základy nepochybně získal díky Druhé vídeňské lékařské škole. Na rozdíl od většiny ostatních jmenovaných osobností se u něho nepodařilo vystopovat český patriotismus a výraznou sounáležitost s českou komunitou ve Vídni. Významné úspěchy v onkologické chirurgii a při rekonstrukcích prsu spadají již do pozdější doby, než kterou se zabývá tato práce.

Mezi Albertem, který byl považován za ryzího Čecha a Czernym, kterého, původem jen napůl Čecha, považovali ve Vídni i v pruské armádě spíše za Němce, zejména když se česky příliš neprojevoval, se strhl v roce 1880 velmi tuhý souboj při snaze získat uvolněné místo přednosta I. vídeňské chirurgické kliniky po odcházejícím profesoru Dumreicherovi. Ten původně habilitoval Alberta a přál si jej i za svého nástupce.¹³⁵ Nejprve vítězil Czerny, kterého vehementně, avšak nikoli nekorektně, podporoval Billroth jako svého nejlepšího žáka. Těsné vítězství Czernyho však bylo zablokováno minoritním votem soudního lékaře Eduarda Hofmanna, který byl rovněž českého původu a patřil rovněž k Druhé vídeňské lékařské škole. Poté Albert získal podporu stárnoucího a již, jak píše Jirásek, těžce churavějšího Škody a na jeho přímluvu rovněž ministerského předsedy Předlitavska hraběte Eduarda Taafeho. Nakonec získal místo Albert a Czerny nadále zůstal přednostou kliniky v Heidelbergu, kde již předtím několik let působil. Vydobyl si tam světové jméno a nemusel litovat vídeňské porážky.

¹³³ LIEBERMANN-MEFFERT, Dorothea, STEIN, Hubert John., WHITE, Harvey, *Vincenz Czerny (1842–1916): Grand Seigneur of Oncologic Surgery – Life, Influence, and Word of the second Congress President of the ISS/SIC*. In: *World Journal of Surgery* 24, 2000, 12, s. 1589–1598.

¹³⁴ NOVÁK, Karel, s. 9.

¹³⁵ JIRÁSEK, s. 70–72.

Josef Škoda odůvodnil svoji podporu Albertovi potřebou zachovat kontinuitu s Druhou vídeňskou lékařskou školou, kam Alberta, kterého znal jak osobně, tak i jako spolupracovníka Rokitanského, jednoznačně radil.¹³⁶ Czerny z této školy ale také vzešel. Zkušený politik Taafe zřejmě potřeboval klid ve svém železném kruhu pravice, kde by Češi jistě odmítnutí Alberta, který byl vnímán jako český vlastenec vysokých odborných kvalit, nenechali bez povšimnutí. Proto, jak píše dále Jirásek, se hrabě Taafe přičinil o Albertovo jmenování u císaře. Theodor Billroth výsledek hodnotil jako svoji nejtěžší porážku na půdě fakulty. Boj probíhal i v tisku a měl národnostní náboj. Albert se poté stal Billrothovým důstojným konkurentem. Občas mezi nimi jiskřilo, ale v závěru Billrothova života byly nastoleny velmi korektní vztahy.¹³⁷

Karel Maydl (1853, Rokytnice nad Jizerou – 1903, Dobřichovice) byl žákem Albertovým a je ve vzácné shodě různých proudů v české chirurgické obci od počátku 20. století až dodnes považován za nejvýznamnějšího českého chirurga všech dob, neboť se stal zakladatelem světové úrovně české chirurgie v Praze na přelomu 19. a 20. století.¹³⁸ Převýšil v Praze své konkurenty z německé chirurgické kliniky, nezřídka zvučných jmen.

Jako student a mladý chirurg zažil Maydl ještě stárnoucí věhlasné profesory Druhé vídeňské lékařské školy. Spolu s mladým Tomášem Masarykem býval vlivem Albertovým hostem u Rokitanského. I jeho bezprostřední učitel Eduard Albert na něj též v duchu Druhé vídeňské lékařské školy působil a zasadil se rovněž o jeho odborný růst. Mimo jiné i tím, že mu na začátku kariéry zajistil vhodné místo na univerzitní klinice v Innsbrucku, kde Albert sám již dříve, na počátku své chirurgické dráhy působil. Vrchol Maydlovy profesní i vědecké dráhy, zejména jeho působení v Praze, však spadá již do období, kterým se tato práce nezabývá.

Albert zprostředkoval již zmíněná opakovaná setkání Maydla s Karlem Rokitanským a tím se vliv a odkaz Druhé vídeňské školy přenesl prostřednictvím

¹³⁶ Tamtéž, s. 73. Nutno poznamenat, že hlavní zastávce Albertův, profesor Karel Rokitanský, již v době konkursu dva roky nežil, avšak Škoda jej plně zastoupil. Byl to zřejmě Škodův poslední významný čin, který je možné označit za odborně koncepční i za vlastenecký.

¹³⁷ NOVÁK, Karel, s. 20 a 22.

¹³⁸ KNOBLOCH, Jan, *Obecná chirurgie*, Praha 1975, s. 35.

Maydlovým i na mladší generaci v Praze.¹³⁹ Příznačný je Albertův výrok: „*Odkážu našemu národu Maydla.*“¹⁴⁰ Maydl patřil k prvním z velkých lékařských osobností, kteří se vyjádřili k pomyslné nespravedlivosti historie vůči chirurgům, potažmo všem lékařům, když v této souvislosti konstatoval: „*Quod non est in libris, non est in mundo.*“ V překladu: „*Kdo není v knihách, není na světě.*“¹⁴¹

¹³⁹JIRÁSEK, s. 9, 10, 59, 76, 189, 192, 200, 201, 216, 217, 306.

¹⁴⁰Tamtéž, s. 234.

¹⁴¹Tamtéž, s. 11.

4 Společenský, politický a vlastenecký kontext a další význam největších osobností Druhé vídeňské lékařské školy

Nejen příslušníci české lékařské komunity ve Vídni, ale i Ignác Semmelweis (Maďar, původem z Budína), Theodor Billroth (Prus z Rujany), Johann Mikulicz-Radecki (Polák narozený v Černovicích v tehdejší Bukovině), Moritz Kaposi (Maďar z Budapešti) i další významní lékaři byli ve Vídni do jisté míry cizinci, jakkoli byli oficiálně občany habsburské monarchie. Museli ve Vídni s větším úsilím než lékaři ryze domácí, mezi nimiž samozřejmě převládali rodilí Vídeňané, prokazovat své schopnosti a překonat určitý handicap příchozích cizinců či alespoň přezíraných venkovanů. Snad i tato skutečnost utvářela jejich osobnosti. Po přijetí nové ústavy rakousko-uherského soustátí v prosinci 1867 se tato situace do jisté míry změnila k lepšímu, ale určitá nerovnost a rivalita trvala i dále, jak například ukázal souboj Eduarda Alberta a Vincenze Czernyho.

Pokud je zde použit termín cizinci, je míněn z pohledu národnostního a také psychologického, nikoli ryze občansko-právního, neboť po stránce práva a jeho vymahatelnosti bylo postavení občanů neněmeckého původu ošetřeno v takzvané prosincové ústavě přijatelně ve smyslu jejich rovnoprávnosti. Je však zřejmé, že národnostní a psychologické cítění s ústavní změnou občansko-právního postavení úzce souvisí. Pokud jde o formální státní příslušnost, byli někteří příslušníci Druhé vídeňské lékařské školy do roku 1806 jako dítka obyvateli Svaté říše římské národa německého, poté do roku 1867 občany Rakouského císařství a po roce 1867 Rakouska - Uherska. Rovněž pojem Němec a Rakušan byl tehdy vnímán jinak, než později, a zcela odlišně, než od roku 1918. V lékařské anglosaské nebo německy psané literatuře jsou Rokitanský, Škoda, Hebra, Oppolzer a mnoho jiných označovány jako „*Österreicher*“ nebo „*Austrian-Hungarian origin*“. Současní rakouští autoři jsou v tomto ohledu mnohem citlivější a objektivnější a přinejmenším, když píšou o Rakousku nebo o Vídni, uvádějí obvykle národnostní původ jednotlivých osobností. Obdobný

problém nazírání na národnost se týkal ovšem i Uherska, kde však lze vnímat národnostní poměry jako mnohem horší než v Předlitavsku.¹⁴²

Současný polský chirurg Tadeáš Zajaczkowski si též všímá problému vnímání národností a záměrně zdůrazňuje v pracích o zakladateli moderní polské chirurgie a průkopníkovi světové hrudní chirurgie Johannu Mikuliczovi - Radeckém, narozeném v Černovicích v Bukovině, vliv jeho hlavních vídeňských učitelů z národnostního pohledu. Jako giganty mezi nimi označuje Josefa Hyrtla, Karla Rokitsanského, Josefa Škodu, Ferdinanda Hebru a Theodora Billrotha. Tedy čtveřici Čechů a jednoho Prusa, tedy ani jednoho rodilého rakouského Němce.¹⁴³ Jde o další ze zjevných dokladů personální a národnostní struktury Druhé vídeňské lékařské školy, tentokrát z polského úhlu pohledu. I polský autor tedy vnímá jistý národnostní problém příslušníků neněmeckých národností ve Vídni, jakkoli právě Polák Mikulicz byl nejoblíbenějším žákem Billrothovým a těšil se i respektu Johanna Brahmse, jehož skladby právě Mikulicz spolu s Billrothem jako první přehrávali a hodnotili.

Od počátku 50. let 19. století po úspěšné obhajobě objevů Semmelweisových se české trojici dostalo veřejného uznání jak na univerzitě a v Císařské vídeňské akademii, tak ve vysokých společenských kruzích, včetně dvora. Stávali se lékaři vysoce postavených celebrit. Z toho plynuly i jejich vysoké příjmy, které bez výjimky neváhali ve značné míře využít k podpoře potřebných osob, významných projektů i vlasteneckých myšlenek. Jak je podrobněji popsáno výše, Josef Škoda, na rozdíl od několika předcházejících diagnostických neúspěchů známých vídeňských lékařů, správně rozpoznal smrtelnou nemoc francouzského velvyslance a předpověděl jeho brzké úmrtí. I díky této, z lékařského hlediska nikterak vzácné a lidsky ve své podstatě smutné epizodě a současně díky vzrůstajícímu obecnému respektu k lékařům Druhé vídeňské lékařské školy,

¹⁴² Je známo, že u slavného zakladatele nejstarší světové chirurgické organizace *International College of Surgeons* profesora Maxe Thoreka, který v důsledku antisemitského pogromu v Budapešti a usmrcení svého bratra emigroval s rodiči do USA, je uváděn uherský (Ungarian) původ, ačkoli se narodil v Tatrách, byl žid a jeho příjmení není typicky maďarské. Dodnes není rozhodnuto, zda se k němu mohou spíše než Maďaři hlásit Slováci. Není však žádný důkaz, že by byl Maďarem kromě neprůkazné okolnosti, že žil jako dítě v Zalitavsku a že odtud s rodiči emigroval do USA.

¹⁴³ ZAJACZKOWSKI, Thaddaeus, *Johann Anton von Mikulicz-Radecki (1850–1905) – a pioneer of gastroscopy and modern surgery: his credit to urology*. In: *World Journal of Urology* 26, 2008, s. 75–86.

musel při jejich jmenování a povyšování ustoupit i vůči Čechům nikterak příliš přátelsky nakloněný ministr Alexander Bach. Většinou se jim ale docenění a vyznamenání dostalo až v letech šedesátých, po pádu Bachova neoabsolutismu.¹⁴⁴

V literatuře není těžké nalézt informace o jejich povýšení do šlechtického stavu. Císař jim udělil tyto tituly: Carl, svobodný pán Rokitanski , Johann rytíř Oppolzer, Franz rytíř Piřha, Josef rytíř Škoda. U Hebry zprvu formálně vadil výše zmíněný rodinný původ, byť byl, jak bylo uvedeno, čestně napraven, avšak i on byl poněkud později v roce 1877 povýšen do rytířského stavu. Byli dvorními rady, Karel Rokitanský i členem Panské sněmovny, byli předsedy i členy Vídeňské císařské akademie, funkcionáři Lékařské společnosti ve Vídni a někteří jejich spolupracovníci a žáci zaujali významné pozice i v Praze.¹⁴⁵ Je škoda, že politickou kariéru někdy překazilo působení politických konkurentů a jisté politikaření původem z Čech. Například Eduardu Albertovi politika některých osob z blízkosti Františka Ladislava Riegra, nikoli však Riegra samotného.¹⁴⁶ Jejich široké mezinárodní uznání a docenění bylo již uvedeno výše. Bylo rovněž již doloženo, že jejich věhlas byl nejen středoevropský, nýbrž zcela určitě celoevropský a rozšířil se i za oceán.

Na dvě největší postavy Druhé vídeňské lékařské školy vzpomínal Eduard Albert v životopise svých velkých učitelů takto: *„Rokitanský a Škoda, souhvězdí Dioskurů, široko daleko zářící – přišli oba z téže vlasti, již oba stejně milovali, oba se zrodili takřka v chudobě, oba se zasvětili vědě lékařské s rovným západem.“* A pokračuje dále: *„Rokitanský byl duch objemnější než Škoda. Z prohlubně smrti, kterou Rokitanský na mrtvolách zpytoval, vynášel se jeho duch až do nedohledných výšin spekulací filosofických. Rokitanský měl humor, měl vtip, měl i vášeň. Škoda měl před sebou obor přesně vymezený. Z něho nevykročil, měl kritiku, měl klidnost, měl střídmost, měl ostrost a jakousi*

¹⁴⁴ WIDIMSKÝ, s. 1036

¹⁴⁵ STEFAN, s. 58–60.

¹⁴⁶ JIRÁSEK, s. 67.

zdánlivou tvrdost v sobě. Rokitanský nás pozvedl k nebesům. Škoda nás přikoval k problému pozemskému. Rokitanského jsme milovali, Škodu jsme ctili.“¹⁴⁷

Jak tento citát interpretovat aneb co tím chtěl básník vzletného pera Eduard Albert, blízký přítel Jaroslava Vrchlického, říci? Jisté je, že Albert, jak se dozvídáme na jiných místech této práce a zejména v citované literatuře, měl k Rokitanskému z důvodů, spočívajících často mimo vědu, lidsky blíže než ke Škodovi. Vzájemný krajanský vztah mezi Albertem a Rokitanským byl nadstandardní. Mladý Albert byl navíc Rokitanskému nemálo zavázán. I se Škodou se stýkal často, ale v porovnání s Rokitanským přece jen méně. Škoda ke konci života dlouho churavěl, společnosti se spíše stranil a byl někdy označován za staromládeneckého podivína, a to chováním, vzhledem i oblékáním. Nefilosofoval, nebyl tolik veřejně viděn jako Rokitanský. Zato v životě více bojoval a po trpkých nezdarech nakonec vítězil. Odtud snad ona zdánlivá tvrdost. Vedle toho je navíc nutné vnímat, že klinik má na rozdíl od patologa mnohdy svoji roli mnohem těžší. Pracuje s živým člověkem, jeho úspěchy bývají vnímány a očekávány jako samozřejmost, zatímco neúspěch je nezdárka hodnocen jako pochybení neschopného lékaře. Tyto těžkosti zná patolog mnohem méně anebo jen zprostředkovaně. Bylo tomu tak i v dobách Rokitanského a Škodově.

Rokitanského v budoucnu nepochybně více ocenil jeho rodný Hradec Králové, nežli Škodu město Plzeň, ačkoli ten druhý svému městu, regionu i jeho prostým obyvatelům zanechal mnohem více, než prvý. Jak má vyznít jejich porovnání na poli vědeckém, netroufá si autor této práce rozsoudit a není to zřejmě ani nutné.

Nabízí se však otázka, zda na vědeckém poli váží více láska, o které píše Albert nebo racionální úvaha. Stejně tak se nabízí i srovnání citátu z Eduarda Alberta s citátem z řeči jeho vrstevníka profesora Emericha Maixnera, uvedeným výše a věnovaným Škodově monografii. Jisté je, že kdyby oba vědci, nazvaní Albertovou metaforou „*Dioskury*“, nestáli jeden vedle druhého a nepůsobili společně, určitě by dnes nebylo možné zabývat se tématem Druhá vídeňská

¹⁴⁷ STEFAN, s. 62.

lékařská škola. Historickým faktem ovšem zůstává, že oni působili společně a nerozlučně.

Albert, který byl na začátku své dráhy velmi oblíben a podporován Rokitským, se později těšil přízni jak u dlouholetého úspěšného předlitavského ministerského předsedy hraběte Eduarda Taafeho, tak u samotného císaře. To přechodně nelibě nesl i jeho světově proslulý konkurent Theodor Billroth, když si ve své korespondenci stěžoval, jak je cokoli těžké prosadit v Rakousku proti převaze slovanského obyvatelstva.¹⁴⁸

Mezi starším Billrothem a mladším Albertem docházelo již od počátku druhého Albertova působení ve Vídni, tedy po jeho návratu z Innsbrucku a vítězství nad Czernym, tu ke střetům, tu k pochopení, tu k nevraživosti a jindy opět ke smíření. Místy ostrá rivalita nakonec vyústila ve vzájemný smír, úctu a pochopení, což lze vystopovat například v Billrothově korespondenci.¹⁴⁹ Většina těchto velmi zajímavých epizod se však odehrála mimo období, kterým se zabývá tato práce.¹⁵⁰

Je možné, že od počátku zasahovala do vztahů mezi oběma skvělými chirurgy jistá Billrothova žárlivost, živená tím, že nikoli on, nejznámější chirurg své doby, nýbrž uhlazenější a oblíbenější Albert, měl mnohem větší a významnější klientelu v nejvyšších kruzích. Šlo například o příslušníky rodiny hraběte Taafeho či dalšího ministerského předsedy Předlitavska knížete Windischgrätze. Léčil i arcivévody Albrechta a Františka Ferdinanda, také Františka Ladislava Riegera, Karla Kramáře a mnoho dalších osobností. Jeho pacientem byl i císař František Josef I., avšak konkrétní zprávy, oč se jednalo, autor nenalezl. Proč byl Albert nezřídka upřednostněn? Nabízí se vysvětlení rozdílného náboženského vyznání obou chirurgů. Billrothův protestantismus, v katolických kruzích monarchie nepopulární, byl již zmíněn výše.

Vyprávění, předávané z generace na generaci v chirurgických kruzích, hovoří o velmi komplikované nevděčné Albertově úloze a jeho nezáviděníhodné pozici při formulaci úřední zprávy o okolnostech smrti korunního prince Rudolfa

¹⁴⁸ NOVÁK, Karel, s. 17.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

¹⁵⁰ FISCHER, Georg (ed.), *Briefe von Theodor Billroth*, Hannover 1895, s. 470.

Habsburského. Albert byl dle tohoto ústního podání tajným členem odborné státní úřední komise, ustanovené k posouzení této tragické a pro monarchii závažné skandální události.¹⁵¹ Veškeré důkazní materiály k této pro panovnický dům velmi citlivé kauze byly záhy stornovány, takže zůstává jen vyprávění, tradující se v chirurgických kruzích, vždy od významného přednosty, počínaje Albertem, k jeho oblíbeným žákům, u kterých byl předpoklad, že tuto tradici zachovají. I autor se dostal do této posloupnosti, která se táhne od Eduarda Alberta přes profesory Maydla, Jedličku, Diviše, a Řeháka s Podzimkem díky svému učiteli prof. MUDr. Aleši Podzimkovi, CSc. a představuje pátou generaci posluchačů tohoto vyprávění, které ovšem v pravém slova smyslu nelze považovat za regulérní orální historii. Tento zdroj je po stránce metodologické netradiční a vzhledem k značnému počtu prostředníků ve zprostředkování Albertova svědectví je co do spolehlivosti bezesporu napadnutelný. Dle Podzimkova vyprávění z roku 1986 to byl právě Eduard Albert, který našel přijatelnou formulaci, týkající se příčiny Rudolfovy smrti. Tato Albertova formulace nebyla ve své forenzní podstatě nepravdivá, když namísto popisu průstřelu hlavy se v ní, jak se traduje ve zmíněném ústním podání, eufemisticky psalo o závažné ráně na hlavě, která mohla vzniknout nešťastnou náhodou a ve které střelný mechanismus zranění nebyl výslovně zmíněn. Taková formulace byla přijatelná pro panovnický dům natolik, aby byla posléze uveřejněna a aby zřejmě Albertovi zajistila určitý vděk habsburského domu.

Stejně jako později například Theodor Billroth, byli Rokitanský, Škoda a ještě později i Albert po smrti veřejně na své poslední cestě doprovázeni velkým množstvím vídeňských občanů a jsou pohřbeni spolu s jinými velikány monarchie do čestné hrobky města Vídně na Hernalském hřbitově. Albert dokonce proti své vůli, neboť byl po smrti na základě nařízení z nejvyšších míst převezen z rodného Žamberku, kde zemřel a kde si přál být i pochován, do Vídně. I tato skutečnost dokládá jejich soudobé významné společenské uznání.¹⁵²

¹⁵¹ GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu Habsburského*, Praha 1986, s 262 a 263,

¹⁵² JIRÁSEK, s. 147.

Všechny osobnosti Druhé vídeňské lékařské školy za svého života zažily velmi rychlý vývoj společnosti a několik politických i společenských období, každé z nich s odlišnou dynamikou vývoje. Někteří jako děti ještě zažili období a konec napoleonských válek, následně již jako dospělí muži prožili metternichovské pozdní feudální období, ovlivněné Vídeňským kongresem, jeho konzervativními výsledky a Svatou aliancí, vytvořenou k potlačování revolučních novot. Současně však již vnímali rychlý přechod ke kapitalismu, modernizaci cestování po Evropě po výstavbě železnic a mnohé významné události na poli vědy a techniky, které zmíněný politický konzervatismus nezastavil. Názorným příkladem této dynamiky je skutečnost, že chudý mladý Škoda šel ještě na studia do Vídně roku 1825 z Plzně pěšky, neboť neměl prostředky na dostavník, ale do Paříže v roce 1841 cestovali spolu s Rokitanským již pohodlně vlakem, který si mohli dovolit.

Zakladatelé Druhé vídeňské lékařské školy aktivně prožili revoluční rok 1848, který zrychlil jejich reformní úsilí na univerzitě, přečkali Bachův neoabsolutismus se zrušením konstituce, do které bylo vkládáno tolik nadějí, přečkali několik válek, včetně krveprolití u Solferina v roce 1859 a včetně drtivé porážky Rakouska ve válce s Pruskem roku 1866, v níž nejvíce krve prolili Češi, museli se smířit s rakousko-uherským vyrovnáním bez dosažení českých požadavků a byli svědky dalších četných převratných událostí domácího i světového významu.

Byli k monarchii, k její vládě i k císařskému domu jako lékaři vždy loajální, avšak současně jak patrioticky, tak i zdravě vlastenecky vnímali snahy českého národa o národní emancipaci. Zažili pasivní rezistenci českých politiků, jejich i své zklamání po rakousko-uherském vyrovnání a podporovali vrcholící národního obrození ve druhé polovině 19. století. Byli svědky vzniku sjednoceného Německa i rozmachu německého nacionalismu. V žádném z citovaných pramenů však nelze doložit, že by čeští lékaři Druhé vídeňské lékařské školy někdy sklouzli k nezdravému populistickému „vlastenčení“, natož pak k negativním projevům nezdravého nacionalismu. Stejně jako všichni občané se zájmem o veřejné dění sledovali rokování ve Frankfurtském parlamentu v roce

1848 a různé koncepce řešení otázky německého státu a národa. Širší souvislosti této problematiky není však nutné v této práci uvádět, jakkoli by je bylo velmi dobře možné dokumentovat a diskutovat například na životním příběhu chirurgického velikána Theodora Billrotha, pruského protestanta v katolické Vídni.

Někteří čeští lékaři Druhé vídeňské lékařské školy prošli, jak již bylo zmíněno výše, osobními i společenskými tragédiemi a otřesy. Nadaný Jakob Kolletschka zemřel relativně mladý tragicky poté, co se v pitevně poranil na ruce a skonal na stejnou otravu krve, na kterou sám veřejně upozornil již rok před Ignácem Semmelweisem. Tato vědecká priorita, byť vzhledem k tragickým okolnostem Kolletschkova života a jeho skonu nedotažená, je málo známá a je opomíjena i v odborném písemnictví.

Josefu Hyrtlovi vypálili revolucionáři v roce 1848 bezdůvodně v revolučním destruktivním zápalu dům a zničili jeho velmi vzácné rozsáhlé anatomické sbírky. Revoluce bývají nevybíravé. Hyrtl upadl do několikaleté deprese a alkoholismu, ale později se vzchopil a byl znovu doceněn, vědecky uznáván a svými žáky respektován a milován. Rokitanskému zemřelo několik dětí, ale jeho potomci po celé generace až do dnešních dnů představují špičku vídeňské medicíny. Syn Jana Oppolzera Theodor byl významným astronomem. I tyto osobnosti, bez ohledu na to, že jim tato práce není věnována, udržovaly a udržují odkaz svých otců někdy desítky let, v jiných případech dodnes.¹⁵³ V kontextu otázek, položených v úvodu, není nesprávné je proto připomenout.

U hlavních reprezentantů Druhé vídeňské lékařské školy ovšem v různých obdobích nacházíme bez výjimky jak loajalitu k habsburskému domu, tak zároveň řadu projevů vlastenectví. Nabízí se u nich paralela s vývojem postojů Františka Palackého vůči habsburské monarchii. Nebyli ovšem tak jednoznačně vyhraněnými radikálními vlastenci, jako například Rokitanského pražský učitel a pozdější vědecký vzor Jan Evangelista Purkyně a také pasivní rezidence jim nebyla vlastní.

¹⁵³ STEFAN, s. 84.

Škoda, Rokitanský, Albert i jiní pomáhali českým studentům a nejen finančně, nýbrž i vlivnými přímluvami podporovali mladé lékaře českého původu ve Vídni, v Praze i v dalších městech monarchie. Je známo, že Rokitanský, aby zabránil Albertovu odchodu do Lutychu, kde mu bylo nabízeno výhodné místo přednosta kliniky, vymohl mu svojí autoritou obdobné místo v Innsbrucku, a tím jej zachránil nejen pro monarchii, ale i pro další vlastenecké působení. Stejně tak svým vlivem podpořil přechod významných lékařů do Prahy.¹⁵⁴ Podpora studia českých lékařů samozřejmě měla příznivý vliv na posílení inteligence v českých zemích, vedle samotného vlivu na zdraví populace tam, kde odborně působili.

Na přelomu 60. a 70. let se u Rokitanského scházeli čeští studenti, mezi nimi vedle o něco staršího a zkušenějšího Eduarda Alberta i mladší Tomáš Masaryk a Karel Maydl. Jak uvádějí někteří historikové, tehdejší profesor slavistiky Alois Vojtěch Šembera, do jehož domu docházel na návštěvy také Tomáš Masaryk, napsal roku 1878, že Rokitanský se zúčastňoval českého a slovanského kulturního a společenského života ve Vídni, v soukromých rozhovorech i na veřejnosti mluvil česky.¹⁵⁵ O Rokitanského němčině se prý dělaly vtipy a jak uvádí Stefan, kdysi někdo o jeho německy psané světoznámé učebnici patologické anatomie zmínil, že „*by to byla výborná kniha, kdyby byla přeložena z rokitanštiny do němčiny.*“¹⁵⁶

Důkazem českého vlastenectví je i skutečnost, že se čeští lékaři ze svých pozic zasazovali o uznání významných českých osobností, například o docenění ve vládnoucích kruzích nemilovaného horlivého vlastence J. E. Purkyně. Haeckelovo již výše zmíněné ironizující až hanlivé označení „*Česká klika v tzv. Vídeňské škole, která snad ani neexistuje*“ z roku 1856 je výrazem snahy některých Němců zesměšnit a degradovat úsilí a výsledky této převážně české skupiny.¹⁵⁷ Není přesvědčivě doloženo, že by za tímto neobjektivním a zjevně tendenčním Haeckelovým veřejným tiskovým vystoupením stál i Rokitanského vědecký konkurent Rudolf Virchow, v té době Haeckelův učitel. Stejně tak

¹⁵⁴ JIRÁSEK, s. 54, 55.

¹⁵⁵ STEFAN, s. 64.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 40.

ovšem nelze vyloučit, že šlo o jeden z raných projevů německého nacionalismu v odborných kruzích.¹⁵⁸

Rokitanského reformy na Vídeňské univerzitě byly na počátku padesátých let 19. století zavedeny ve prospěch všech členů akademické obce, bez národnostních rozdílů. Poté, co byl později císařem jmenován doživotním členem Panské sněmovny, byly jeho postoje a návrhy rovněž příkladem jeho širokého liberálního a filozofického myšlení a nikoli jen jakéhosi nekonstruktivního českého politikaření, příznačného pro některé tehdejší české politické reprezentanty. Rokitanský byl pro období 1852–1853 díky svým připravovaným a postupně uskutečňovaným reformám univerzity prvním svobodně zvoleným rektorem, voleným všemi fakultami, zatímco dříve nesměla volit fakulta lékařská a právnická. Pak byl ještě pětkrát děkanem lékařské fakulty. Na univerzitě a na její lékařské fakultě ve Vídni jako napůl cizinec dosáhl nepochybně více, než se podařilo dosáhnout v Praze o 30 let později domácím horlivému vlastenci chirurgovi Vilému Weissovi, který je ještě zmíněn níže.¹⁵⁹ Reformy s ním připravili Škoda a Hebra. Škoda se stal Rokitanského proděkanem vždy v obdobích, kdy ten vedl lékařskou fakultu.

Mimo jiné byla sjednocena výuka medicíny tím, že doposud oddělená chirurgie byla přijata do rámce oficiální univerzitní medicíny. Záhy poté se chirurgie na několik desetiletí dostala do jejího čela. Zde nutno přiznat značné zásluhy i jednomu z mála progresivních rakouských Němců té doby, chirurgovi profesoru Franzi Shuhovi, jehož snahy čeští reformátoři plně pochopili a podpořili.¹⁶⁰ Tyto Shuhovy modernizační kroky připravily půdu pro pozdější nástup Theodora Billrotha, který se stal Shuhovým nástupcem, a jeho později světově proslulé chirurgické školy. Byl zároveň zaveden jednotný titul Doktor všeobecného lékařství (MUDr.), zrušeny samostatně udělované doktoráty chirurgie a zrušeny dosavadní samostatné chirurgické vysoké školy, zprvu v Praze a později i v Olomouci, Lvově a Salzburgu. Byla prosazena rigoróza, která skloubila výuku v určitých stádiích studia. Po vzoru Škodově, který již

¹⁵⁸ ANDREE, s. 458–466.

¹⁵⁹ KNOBLOCH, s. 34.

¹⁶⁰ LESKY, s. 196, 199, 200.

dříve ve své výuce nahradil latinu němčinou, byla oficiálně zavedena výuka v němčině na všech katedrách a byl omezen a posléze plně odbourán vliv církve na univerzitě.¹⁶¹ Je jistě pikantní, že průkopníkem vysokoškolské výuky v němčině a nikoli již v latině byl ve Vídni Čech. Důležitější však je skutečnost, že Škoda a jeho spolupracovníci v čele s rektorem Rokitanským pochopili, že živá němčina je pro moderní vědu mnohem vhodnější než mrtvá latina.

Od roku 1869 byl Rokitanský doživotně volen prezidentem Císařské vídeňské akademie, kam například již dříve prosadil za členy vedle Jana Evangelisty Purkyně, až dosud pro jeho radikálně vlastenecké postoje odmítaného, i významné německé vědce Brückeho, Heringa a Langerera i fenomenálního a zprvu ve Vídni z náboženských důvodů poněkud diskriminovaného Theodora Billrotha.

Do Panské sněmovny byl Rokitanský jmenován císařovým dekretem v listopadu 1867, krátce po rakousko-uherském vyrovnání. Císař tímto krokem zamýšlel začlenit do Ústavní liberální strany i výraznou českou osobnost. Jde o důkaz, že císař nebyl tak jednoznačným konzervativcem a nepřítelem Čechů, jak se opakovaně nepřiliš podloženě a zjednodušeně dodnes tvrdí, avšak zároveň o důkaz, že se loajální liberální Rokitanský nepřipojil k poněkud nedomyšlené nekonstruktivní pasivní resistenci českých politiků po roce 1863 a nadále po rakousko-uherském vyrovnání. Rokitanský jako akademik v politice bojoval za účelnou centralizaci školství, za přísnou odluku církve od státu a odmítl zásadně vliv církve na státní univerzity, protože dle jeho názoru církev omezovala vědecký pokrok. Naopak souhlasil s výukou náboženství na základních školách, aby si mládež zachovala křesťanské mravní zásady.¹⁶² Některé jeho proticírkevní postoje mu její reprezentanti nezapomínali. Nejmenovaný církevní autor Pamětní knihy královéhradeckého děkanství, z níž cituje Stefan, o Rokitanském napsal: „*Ke své národnosti české se neznal. Byl neznaboh a říkával: Tisíce mrtvol jsem pitval, ale ještě žádnou duši jsem nenalezl.*“¹⁶³ Rokitanský podporoval

¹⁶¹ STEFAN, s. 52.

¹⁶² Tamtéž., s. 50.

¹⁶³ Tamtéž, s. 64. Nutno k tomuto citátu upřesnit, že Rokitanský ve svém životě buď sám, nebo se svými spolupracovníky provedl téměř 70 000 pitev.

vlastenecké snahy na Karlově univerzitě v Praze, kde si jeho snah vážili a kde mu byl udělen jak čestný doktorát medicíny, tak později i filozofie.

Josef Škoda šel jinou cestou. Na veřejnosti ho nebylo od konce padesátých let příliš vidět, zčásti též díky nepřilíš pevnému zdraví. Na univerzitě však i po svém odchodu do penze v roce 1871 zůstával nadále aktivní. Tento, jak Jirásek cituje Alberta, „malý mužik s tváří nehezkou, na první pohled Slovan, v obleku starodávném, suchopárný v obcování, bez vtipu, bez řečnického aparátu, s výslovností pročeskou – ale jakmile u lože nemocného usedl a přednášku svou začal, naslouchalo množství lékařů a studujících s napjatostí neobyčejnou“¹⁶⁴, dokázal se dokonale pragmaticky orientovat ve finančních záležitostech. Účelně investoval do Severní Ferdinandovy dráhy a získané prostředky poskytl ve prospěch podniku svého synovce inženýra Emila Škody, který jen díky takto dosažené značné finanční nezávislosti přečkal krizi v roce 1873, později po několik generací zajistil obživu desetitisícům zaměstnanců v Plzni a širokém okolí a prosadil se v tvrdé konkurenci ve světě.¹⁶⁵ Dokázal by to bez strýcovy podpory, která je dnes zapomenuta?

Eduard Albert byl navrhován Staročechy do sněmovny jako poslanec za obvod Žamberk, ale vlivem lidí z okolí Františka Ladislava Riegera byl nucen se kandidatury vzdát.¹⁶⁶ Nabízí se úvaha, zda bylo chybou české politické reprezentace 60. až 80. let 19. století, že nevyužila velké úcty a vlivu, kterému se odborně úspěšní a obyvatelstvem Vídně oblíbení Češi Druhé vídeňské lékařské školy těšili u dvora, u politiků ve Vídni, na tamní univerzitě, v Císařské akademii, stejně jako v mnohých zemích Evropy, k prosazení zájmů českého národa ještě v době, kdy byli na vrcholu sil. Jakoby je někteří pražští politici nepovažovali za ty své jediné pravé a vyvolené osobnosti, které na rozdíl od Rokitanského, Škody či Alberta většinu života strávily v Praze, zatímco oni ji strávili tam, kde mohli na vědeckém poli dosáhnout více a tím i dosáhnout více pro emancipaci svého národa v mezinárodním měřítku.

¹⁶⁴ JIRÁSEK, s. 232.

¹⁶⁵ WASKA, s. 238.

¹⁶⁶ JIRÁSEK, s. 67.

Eduard Albert chtěl přinést moderní chirurgii na nově vznikající První českou chirurgickou kliniku Karlovy univerzity do Prahy a tím nejlepším způsobem projevit své vlastenecké cítění, když se hodlal vzdát své respektované pozice ve Vídni. Výsledek pochopíme z následujícího citátu, který Arnold Jirásek vyňal z Albertova dopisu jeho příteli Jaroslavu Vrchlickému: „*Mne také bolelo, že jsem se nedostal do Prahy na universitu a universita by z toho, jak figura ukazuje, nebyla měla škodu.*“¹⁶⁷ Německé lékařské listy k tomuto skandálu tehdy psaly, jak dále cituje Eduarda Alberta Arnold Jirásek: „*Nepochopujeme Čechů, mají kandidáta světového jména pro stolicí chirurgie v Praze a kandidují člověka neznámého jména.*“¹⁶⁸ Tímto člověkem neznámého jména je myšlen profesor Vilém Weiss, nepochybně horlivý vlastenec, známý dobře v pražských politických kruzích, avšak po stránce chirurgické zdaleka nedosahující Albertových kvalit. Politické rozhodnutí převýšilo odbornost.

K tomuto zjevnému faux pas, publikovanému poněkud škodolibě v Německu, dlužno jen dodat, že navzdory primárně kritickému obsahu jde o další veřejné zahraniční uznání světového významu jednoho z pokračovatelů Druhé vídeňské lékařské školy a také zároveň i o ukázkou skutečnosti, že vedle již zmíněných projevů německého nacionalismu se v Německu vyskytly i názory a stanoviska, která dokázala být vysoce objektivní a od nacionalismu se oprostit. Otázkou ovšem zůstává, zda přes příznivé vyjádření, které je nepochybně k samotnému Albertovi korektní a vyjadřuje respekt k jeho osobnosti, neskrývá tento komentář v sobě přece jen národnostní osten vůči poměrům v tehdejší české politice i k poměrům na nově osamostatněné české Karlově univerzitě.

Na tyto poměry ostatně narážel při svém příchodu z Vídně v roce 1882 i T. G. Masaryk.¹⁶⁹ Za objektivně kritický pohled na tento problém lze označit i citát z díla významného francouzského znalce českých dějin Ernesta Denise z roku 1919, zprostředkovaný Jaroslavem Opatem: „*Většina mužů, kteří tehdež v Praze udávali tón, byli ducha bázlivého, poněkud unavení, navyklí tlumit svůj hlas a odměřovat gesta; kráčeli bázlivě a při svých nejodvážnějších vzpourách šetřili*

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 66

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk, 1882–1893*, Praha 1990, s. 45 a 46.

pohodlím. ¹⁷⁰ Jak jinde uvádí Opat, Denis dále psal o „*profesorech, řečnících při zavřených dveřích, dobře vychovaných kriticích, apod.*“ ¹⁷¹

¹⁷⁰ OPAT, s. 49.

¹⁷¹ Tamtéž.

5 Závěr

Z bibliografie, citované a interpretované v této práci, vyplývá, že v lékařské literatuře dlouhodobě pozitivně vnímaný fenomén Druhé vídeňské lékařské školy a jejích jednotlivých představitelů je vzácným a v české historii ojedinělým příkladem nebývalého vzepjetí malé, ale velmi aktivní skupiny velkých osobností českého původu ke světovému vrcholu ve svých oborech. Tato skutečnost nebyla českou historiografií až dosud plně doceněna.

Většinou v čele nebo v některých případech přinejmenším po boku dalších významných lékařů jiných národů, vytvořilo několik úzce spolupracujících českých lékařů od čtyřicátých let 19. století ve Vídni kompaktní vědeckou skupinu, později označovanou jako Druhá vídeňská lékařská škola. Tato škola pak po několik desetiletí stála na světovém vrcholu pro lidstvo významné, avšak historiografií, zaměřenou převážně na politické dějiny, buď zcela opomíjené či přinejmenším nedoceněné vědecké a odborné disciplíny, lékařství. Důkazem někdejšího uznání jsou členství vůdčích osobností Druhé vídeňské lékařské školy ve významných evropských akademiích a učených společnostech své doby, spojená s čestnými členstvími, čestnými doktoráty a jinými poctami, nehledě na společenské uznání v samotné Vídni a v habsburské monarchii. Dokladem jejich významu pro budoucnost je pak nepopíratelná skutečnost, že na ně odborná lékařská komunita nezapomíná a opakovaně, zejména při příležitostech jejich významných jubileí, se i v dnešní době vrací k jejich odkazu. Dokládají to velmi četné publikace, zčásti citované na příslušných místech této práce.

Největšími objevy a přínosnými činy, které uznal odborný svět a které přečkaly dobu svého vzniku o mnoho desetiletí a v řadě případů až do dnešních dnů, jsou:

- 1) Rokitanského zavedení principu „*medicíny založené na důkazech (evidence based medicine)*“.
- 2) Rokitanského nastartování principů interdisciplinární spolupráce v medicíně. Bylo možné jen za aktivní účasti Škodovy, Kolletschkovy a Hebrovy. Dnešní terminologie by užila výraz *týmový duch*.

- 3) Škodovo rozpracování sice již v jeho době některým lékařům známých, ale jen ojediněle užívaných metod poklepu a poslechu s důrazem na jím prioritně zavedené důsledné respektování fyzikálních principů. Jeho světově proslulá a po mnoho desetiletí nepřekonaná monografie na toto téma.
- 4) Škodova, Hebrova a Rokitanského úspěšná obhajoba Semmelweisovy vědecké pravdy a následný posun v nazírání na prevenci přenosu infekcí. Jde o příklad odvážného prolomení tehdy již zastaralých dogmat.
- 5) Revoluční modernizace Vídeňské univerzity, která se stala od 50. let 19. století vzorovým světovým centrem lékařství i příkladem, jak modernizovat jeho studium.
- 6) Škodovo a Hebrovo vyčlenění dermatologie z vnitřního lékařství a záhy navazující Hebrova dodnes platná přehledná klasifikace kožních chorob.
- 7) Předání a zajištění nových principů dalším generacím, zejména prozíravé získání významného chirurga Theodora Billrotha a následně pak i podpora Eduarda Alberta pro jejich působení ve Vídni.
- 8) Hyrtlovy dodnes platné základy moderní anatomie, o něž se chirurgie při svém strmém vzestupu ve druhé polovině 19. století opřela.
- 9) Podpora pražské univerzity a emancipačních snah její české části. Podpora národního obrození ideově i ekonomicky. Sem patří i umožnění vzniku Škodových závodů v Plzni štědrým darem a další podporou Josefa Škody.
- 10) Přesah činů řady osobností Druhé vídeňské lékařské školy českého původu, zejména Karla Rokitanského, Josefa Škody, Ferdinanda Hebry a Eduarda Alberta daleko za hranice svých oborů a celé medicíny.

V odborné lékařské literatuře jsou většinou reprezentanti Druhé vídeňské lékařské školy prezentováni a hodnoceni obor od oboru jako velmi schopní, nadaní, pracovití a obětaví jednotlivci, aniž je dostatečně vyzdvížen jejich společný a nedílný průkopnický význam, místy přesahující samotný obor lékařství. Tímto jednotícím svorníkem je právě ono tvůrčí uskupení průkopníků v lékařských vědách, později označené jako Druhá vídeňská lékařská škola. Nelze ovšem opominout ani další české i jiné osobnosti, v této práci díky jejímu

limitovanému rozsahu jen stručně zmíněné a charakterizované, které ovšem zcela nepochybně této škole dodaly šíři a sílu.

Zda problematika, zpracovaná v této bakalářské práci, může být výzvou pro pozornost profesionálních historiků, je na posouzení jich samotných. V závěru této práce je však možné konstatovat, že případná potenciální obava ze studia odborných lékařských pramenů nelékaři je naprosto zbytečná, neboť lékaři, zejména čeští, zabývající se většinou amatérsky, ale přitom na vysoké úrovni historií svého oboru a jeho jednotlivých disciplin, se sami snaží o tomto tématu psát a interpretovat je srozumitelným způsobem. Zcela určitě se tak stalo v českých i zahraničních pracích, které jsou citovány.

Jako srozumitelný doklad tvrzení o nedocení významných osobností Druhé lékařské vídeňské školy je možné v závěru této práce uvést myšlenku Hornofovu ze začátku 70. let 20. století, která se týkala Plzně: *„Bylo vinou tehdejších buržoazních představitelů tehdejší obecní správy, že se neuskutečnil ani Myslbekův návrh pamětní desky, ani vydání Maixnerova překladu Škodovy monografie, a jen prostá deska na vodárenské věži připomíná, že se tu nejslavnější plzeňský rodák narodil.“*¹⁷² Docenta Zdeňka Hornofa je samozřejmě nutné korigovat v tom smyslu, že ani žádný jiný režim, než ten, z doby Myslbekovy, který on z třídního protiburžoazního pohledu, snad někým v normalizační době donucen, kritizoval. Nutno mu však dát plně za pravdu v tom směru, že nedocení Josefa Škody v Plzni i obecně mimo lékařskou komunitu je zřejmé, ať už opravdu byl nejslavnějším plzeňským rodákem, jak se o něm vyjádřil Hornof anebo „jen“ do jejich úzkého okruhu patřil. Stejně se při hodnocení Škodova nedocení v Plzni k problému postavil již v roce 1908 Bohumil Eiselt.¹⁷³

Autor dospěl k osobnímu závěru, že se při příznivém posouzení této práce pokusí u představitelů města Plzně dosáhnout nápravy. Je ovšem zvykem, že veřejnému ocenění osobnosti by obvykle mělo předcházet podrobné kvalifikované posouzení faktů historiky. Nejde samozřejmě zdaleka jen o Josefa

¹⁷² HORNOF, s. 590.

¹⁷³ EISELT, s. 52.

Škodu samotného, nýbrž o celý dnešní pohled na Druhou vídeňskou lékařskou školu a tedy i na její další přední reprezentanty. Přesah činnosti českých osobností Druhé vídeňské lékařské školy do sféry organizačně reformátorské, politické, kulturní, filozofické i národně emancipační je totiž zcela nepopíratelný, na což je přímo či nepřímo poukázáno na mnoha místech této práce. Průběžně jsou tak zodpovězeny všechny otázky, položené v úvodu i v dalších kapitolách textu. Lze jen shrnout, že jsou zodpovězeny kladně.

Přínejmenším Karel Rokitanský, Josef Škoda a Ferdinand Hebra a z mladší vídeňské generace pak Theodor Billroth, Eduard Albert, Vinzenc Czerny a Karel Maydl patří mezi nejvýznamnější osobnosti medicínské historie vůbec, stejně jako jejich o něco starší učitel a vzor Jan Evangelista Purkyně, který je v této práci jen stručně zmiňován. Patřili však k velkým osobnostem našeho národa nebo celého lidstva?

Historickým pracím, přehledům, lexikonům či kronikám, kongresům, konferencím či sympoziím by zajisté slušelo, kdyby vždy vedle panovníka, politika nebo generála, kteří vedli lidi do bitev a válek, často na jistou smrt, bylo uvedeno jméno lékaře či jiného vědce, kteří paralelně zachraňovali jejich životy. Lamprechtův ve své době méně tradiční pohled na dějiny může být v tomto ohledu neméně tak cenný, jako pohled školy Rankeho.

6 Bibliografie

Vydané prameny

FISCHER, Georg (ed.), *Briefe von Theodor Billroth*, Hannover 1895.

Periodika

HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Slavný otec slavného syna. Prof. med. Dr. Anton Jaksch (1810–1887)*. In: *Zdravotnické noviny*, letní příloha, 26. 7. 2010, s. 13–14.

Monografie

BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan, P., *České země v evropských dějinách. Díl třetí 1756–1918*, Praha, Litomyšl 2006.

BĚLINA, Pavel, POKORNÝ, Jiří a kol. *Dějiny země koruny české II*, Praha 1993.

BLAKER, Johanna, *Přírodovědné lékařství a buněčná patologie*. In: SHOTT, Heinz, SCHADEVALT, Hans (ed.), *Kronika medicíny*, Mnichov, Praha 1994.

BUDIL, Ivo, ŠEDIVÝ, Miroslav (ed.), *Metternich a jeho doba*, Plzeň 2009.

EISELT, Bohumil, *O vzniku a začátcích české lékařské kliniky*, Praha 1908.

GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu habsburského*, Praha 1986.

CHROBÁK, Ladislav a kol., *Z dějin lékařství*. In: *Propedeutika vnitřního lékařství*, Praha 1997.

JIRÁSEK, Arnold, *Eduard Albert*, Praha 1941.

KOUDELKOVÁ, Jana, *Češi ve Vídni. Tschechen in Wien*, Brno 2013.

KNOBLOCH, Jan, *Obecná chirurgie*, Praha 1975.

LESKY, Erna, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz, Köln, 1965.

LUKL, Pavel, *Vnitřní lékařství*, Praha 1971.

NOVÁK, Karel, *Theodor Billroth, Titan der Chirurgie aus tschechischer Sicht*, Příbram, Plzeň, Wien 1999.

OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T.G. Masaryk, 1882–1893*, Praha 1990.

RUMPLER, Helmut, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. Österreichische Geschichte 1804–1914*, Wien 2005.

SIEMANN, Wolfram, *Metternich. Stratege und Visionär. Eine Biographie*, München 2016.

STEFAN, Hvězdoslav, PROCHÁZKOVÁ, Olga, ŠTEINER, Ivo, *Karel Rokitanský*, Hradec Králové 2005.

URBAN, Otto, *František Josef I.*, Praha 1991.

VEBER, Václav, HLAVAČKA, Milan, VOREL, Petr, POLÍVKA, Miloslav, WIHODA, Martin, MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, *Dějiny Rakouska*, Praha 2002.

WASKA, Karel a kol., *Dějiny města Plzně. 2. díl*, Plzeň 2016.

Odborné časopisy

ANDREE, Christian, *Rokitanski und Virchow, die Giganten der Pathologie in Disputatio*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 458–466.

ANTAL, J., *Vienna and Budapest in Semmelweis live work*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 132, 1982, 7, s. 161–167.

ATALIC, B., FATONIC-FERENCIS, S., *Emanuel Edward Klein. The father of British microbiology and the case of the animal vivisection controversy of 1875*. In: Toxicologic-Pathology 37, 2009, 6, s. 708–713.

BETEKHTIN, Michail Sergejevič., BORODULIN, Vladimír Ivanovič, PASCHKOV, Konstatntin Alexejevič, *The new Vienna medical school and its role in genesis of the Moscow and St. Petersburg dermatological school*. In: Problemy Sotsiolnoi Gigieny i Istorija Mediciny 2, 2014, 3, s. 45–49.

CRISSEY, John Thorne, PARISH, Lawrence Charles, *Ferdinand Hebra. A reexamination of his contributions to dermatology*. In: International Journal of Dermatology 10, 1980, s. 585–588.

GOLDWYN, Robert M., *Vinzenz Czerny and the Beginnings of Breast Reconstruction*. In: Plastic and Reconstructive surgery, 61, 1973, 5, s. 673–681.

HORNOF, Zdeněk, *Novější poznatky o životě a díle Josefa Škody*. In: Časopis. lékařů českých 110, 1971, 25, s. 588–591.

KÄSTNER, Ingrid, *Johann von Oppolzer (1808–1871) als Direktor der Medizinischen Klinik an der Universität Leipzig*. In: New. Times of Medicine, 2007, s. 50–61.

- KOHOUT, Josef, *200 let od narození profesora Josefa Škody*. In: Časopis lékařů českých., 144, 2005, 11, s. 763–764.
- LIEBERMANN-MEFFERT, Dorothea, STEIN, Hubert John., WHITE, Harvey, *Vincenz Czerny (1842–1916): Grand Seigneur of Oncologic Surgery – Life, Influence, and Word of the second Congress President of the ISS/SIC*. In: World Journal of Surgery 24, 2000, 12, s. 1589–1598.
- MÁLEK, Prokop, *Josef Škoda*. In: Časopis lékařů českých 129, 1081, s. 29–30.
- NOVÁK, Jaroslav, *Josef Škoda – lékař a vlastenec*. In: Časopis lékařů českých 124, 1985, 49, s. 1528–1531.
- PATZELT, Viktor, *Josef Hyrtl. Sein Werk nach 100 Jahren*. In: Anatomischer Anzeiger 103, 1956, 5-9, s. 160–175.
- PETERLIK, Meinrad, *Indagandis sedibuss et causis morborum – die Entwicklung der Pathophysiologie als Desiderat Rokitansky's*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 467–471.
- ROSES, Daniel F., *On the Sesquicentennial of Theodor Billroth*. In: The American Journal of Surgery 138, 1979, s. 704–709.
- SABLIK, Karl, *Karl von Rokitanski: Ausstellung anlässlich seines 200. Geburtstages in der Gesellschaft der Ärzte in Wien*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 375–476.
- SEDIVY, Roland, *200 Jahre Carl Freiherr von Rokitanski*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 441–442.
- SEDIVY, Roland, *Rokitanski und die Wiener Medizinische Schule von Naturphilosophie zur Naturwissenschaft*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19-20, s. 443–453.
- SHOJA, Mohammadali M., TUBBS, Shane R., LOUKAS, Marios, SHOKOUHI, Gaffar, OAKES, Jerry D., *Emil Zuckerkandl: Anatomist and Pathologist*, In: Annals of Anatomy 190, 2008, s. 33–36.
- SCHALLER, Anton, *Reflexionen des Frauenarztes der Gegenwart auf pathologisch-anatomische Lebenswerk Carl Freiherr v. Rokitanskys*. In: Wiener Medizinische Wochenschrift 154, 2004, 19/20, s. 477–481.

WIDIMSKÝ, Jiří, *Výročí 100 let úmrtí Josefa Škody*. In: Časopis lékařů českých 119, 1981, 41, s. 1035–1038.

WIEST, Gerald, BALOH, Robert W., *The Personal and Scientific Feud Between Ernst Brücke and Josef Hyrtl*. In: Otology and Neurology 27, 2006, s. 570–575.

WILLEKE, Friedrich., LEHNERT, Theodor., *Wincenz Czerny: carrying concepts into the 21st century*. In: European Journal of Surgical Oncology 23, 1997, s. 253–256.

ZAJACZKOWSKI, Thaddaeus, *Johann Anton von Mikulicz-Radecki (1850–1905) – a pioneer of gastroscopy and modern surgery: his credit to urology*. In: World Journal of Urology 26, 2008, s. 75–86.

ZAPLETAL, Vladimír, *Doc. Jindřich Wankel a prof. Josef Hyrtl*. In: Časopis lékařů českých 110, 1971, s. 739–740

Internetové zdroje

Ignaz Semmelweis dostupné z <https://en.wikipedia.org/wiki/> [cit. 2017–09–08]

Resumé

Bakalářská práce se zabývá významem lékařských osobností českého původu v rámci Druhé vídeňské lékařské školy v letech 1839 – 1871. Hlavním jejím cílem je zhodnotit, jakou tuto škola sehrála úlohu jak v oblasti medicíny, tak z pohledu české historie a posoudit, zda její reprezentanty a jejich dílo lze označit za hodné světového jména a významu.

Za použití obvyklé metodiky autor zpracoval podstatné údaje o hlavních představitelích tohoto uskupení. Poté, co průběžně zodpověděl další dílčí otázky, označil Druhou vídeňskou lékařskou školu za uskupení významné a originální. Hlavní osobnosti, kterými byli profesoři Karel Rokitanský, Josef Škoda, Ferdinand Hebra, Josef Hyrtl a Jakob Kolletschka, spolu s dalšími spolupracovníky i významnými následovateli výrazným způsobem zasáhli do tehdejších poměrů v medicíně, zprvu ve Vídni a zanedlouho i v Evropě a ve světě. Každý z nich přispěl k významnému progresivnímu posunu svého oboru a společně nastartovali interdisciplinární spolupráci v lékařství. Jejich moderní reformy jak na Vídeňské univerzitě, tak i v jejich lékařských oborech, se staly vzorem pro tehdejší lékaře v Evropě a ve světě. Tam také, vedle uznání domácího, myšleno v rámci habsburské monarchie, dosáhli významného uznání a poct.

Reprezentanti Druhé vídeňské lékařské školy zanechali velmi bohatý odkaz pro budoucí generace lékařů a vědců. Někteří z nich nejednou překročili hranice svého oboru i směrem do oblasti kulturní, hospodářské, filosofické i politické. Pro všechny tyto úspěchy, které jsou i v dnešní době respektovány ve světě, což dokládá použitá zahraniční bibliografie z posledních desetiletí, si tato škola a její reprezentanti zaslouží rovnocenné postavení po boku jiných velkých osobností českého národa v 19. století. Toto tvrzení se může stát inspirací pro další historická bádání.

Na poli medicíny pak patří mezi velmi významné osobnosti celé její historie a zcela jistě si proto zaslouží další zájem badatelů. Tento zájem se zatím v české historiografii jeví spíše jako okrajový.

Summary

The bachelor thesis is focused on the importance of personalities of Czech origin in the field *of medicine within the Second Vienna School of Medicine of the period 1839 – 1871*. The main goal of the thesis was to assess which was the role of the school in the field of medicine, having in view also the Czech history, and assess whether is possible to consider the school representatives and their work significant in the worldwide meaning.

Applying usual methodology, the author processed key data referring to the key representatives of this group. Having continuously answered further sub-questions, the author declared the Second Vienna School of Medicine being an important and original grouping. The key personalities, such as professors Karel Rokitanský, Josef Škoda, Ferdinand Hebra, Josef Hyrtl and Jakob Kolletschka, had, together with other colleagues and significant followers, strongly influenced the then existing circumstances in the field of medicine, first in Vienna, soon also in Europe, and in the world as well. Each of them contributed to significant and progressive step forward in their own field, and together they started up interdisciplinary cooperation in the medicine. Their modern reforms, implemented both in the Vienna University, and in their branches of medicine, became a model for the then doctors in Europe and around the world. Except for their home country, i.e. within the Habsburg Monarchy, they were also appreciated in the world, being significantly awarded and given privileges.

The representatives of the Second Vienna School of Medicine left a very rich legacy for the future generations of doctors and scientists. Not once some of them crossed the borders of their branch even towards the cultural, economic, philosophical or political spheres. Thanks to all these achievements that, even today, are respected worldwide, the fact of which is also evidenced by the referred-to foreign bibliography of the last decades, the school and its representatives deserve to be ranked on an equal basis as other significant personalities of the Czech nation of the 19th century. This statement might inspire further historical researches.

Therefore, in the field of medicine, they were identified as significant personalities of its entire history, and thus, they should be certainly subject to further interest of investigators. However, this kind of interest seems to be rather marginal in Czech historiography so far.

Zusammenfassung

Die Bakkalaureatarbeit widmet sich der Bedeutung von den Persönlichkeiten der Medizin mit der tschechischen Herkunft im Rahmen der Zweiten Wiener Medizinschule in Jahren 1839 – 1871. Ihr Hauptziel ist es zu bewerten, welche Rolle diese Schule sowohl im Medizinbereich als auch aus der Sicht der tschechischen Geschichte spielte, und zu beurteilen, ob ihre Repräsentanten und ihr Werk als gewürdigt des Weltnamens und der Weltbedeutung bezeichnet werden können.

Unter Anwendung der üblichen Methodik arbeitete der Autor bedeutende Angaben zu Hauptrepräsentanten dieser Gruppierung durch. Nachdem er durchlaufend weitere Teilfragen beantwortete, bezeichnete er die Zweite Wiener Medizinschule als eine bedeutende und originale Gruppierung. Die Hauptpersönlichkeiten, zu denen Professoren Karel Rokitanský, Josef Škoda, Ferdinand Hebra, Josef Hyrtl und Jakob Kolletschka zählten, griffen, zusammen mit den weiteren Kollegen und bedeutenden Nachfolgern, wesentlich in die damaligen Verhältnisse in der Medizin ein, anfangs in Wien und in Kürze auch in Europa und in der Welt. Jeder von ihnen trug zur wesentlichen progressiven Fortschritt in seinem Fach bei und zusammen starteten sie eine interdisziplinäre Zusammenarbeit in der Medizin. Ihre modernen Reformen sowohl an der Wiener Universität als auch in ihren medizinischen Fächern wurden zum Muster für damalige Ärzte in Europa und in der Welt. Dort erreichten sie auch, neben der einheimischen Anerkennung, also im Rahmen der Habsburgermonarchie, bedeutende Anerkennung und Ehren.

Die Repräsentanten der Zweiten Wiener Medizinschule ließen einen sehr reichen Nachlass für die nächsten Generationen der Ärzte und Wissenschaftler hinter. Einige von ihnen überschritten die Grenze ihres Faches auch in Richtung des Kultur-, Wirtschafts-, philosophischen und politischen Bereiches. Für alle diese Erfolge, die auch in der Gegenwart in der Welt anerkannt werden, was die angewandte ausländische Bibliographie aus den letzten Jahrzehnten beweist, verdient sich diese Schule und ihre Repräsentanten gleichwertige Position an der Seite anderer großen Persönlichkeiten der tschechischen Nation im 19. Jahrhundert. Diese Behauptung kann Inspiration für die nächste Geschichtsforschung werden.

Auf dem Gebiet der Medizin zählen sie zu sehr wichtigen Persönlichkeiten ihrer ganzen Geschichte und ganz sicher verdienen sie darum das weitere Interesse der

Forscher. Dieses Interesse erscheint bislang in der tschechischen Geschichtsschreibung eher als Randinteresse.